

Archeologische inventarisatie

Westelijke ontsluiting

Amersfoort

Onderzoeksgegevens

Onderzoek: Westelijke ontsluiting

Meldingnummer: geen officiële melding

SIC: -

Opdrachtgever: gemeente Amersfoort DIR.PP.PO

Uitvoerder: Centrum voor Archeologie (CAR), gemeente Amersfoort

Datum uitvoering: maart-april 2015

Gemeente: Amersfoort

Provincie: Utrecht

Kaartblad: 32D

Coördinaten: NW-hoek: 151776.088 / 463653.193, NO-hoek: 152407.320 / 463846.143,

ZW-hoek: 152381.888 / 461006.721, ZO-hoek: 153243.149 / 461429.874

Omvang: circa 1.458.386 m²

Auteur: I. de Rooze, Ma

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Onderzoeksgebied	5
Methode en werkwijze	9
Resultaat en analyse	10
Landschappelijke omgeving	10
Historische omgeving	19
Archeologische omgeving	30
Hillshade analyse	41
Conclusie en verwachting	46
Advies	50
Literatuur en bronnen	52
Bijlage 1	55
Bijlage 2	56

Inleiding

Het Centrum voor Archeologie (CAR) van de gemeente Amersfoort heeft in opdracht van de gemeente Amersfoort DIR.PP.PO een archeologische verwachting voor het plangebied *Westelijke ontsluiting* opgesteld, middels een archeologische inventarisatie.

De gemeente wil de doorstroming van het verkeer aan de westkant van Amersfoort verbeteren. De gemeenteraad heeft op 17 december 2013 een definitieve keuze gemaakt voor het tracé dat parallel loopt aan de Aletta Jacobslaan, over het kazerneterrein en onder het spoor door gaat. Bij de voorgenomen herinrichtingsplannen kunnen archeologische relevante bodemlagen verstoord worden. Het gemeentelijk archeologiebeleid is gericht op behoud van archeologische waarden. Archeologische waarden zijn zeer divers van aard, ze kunnen bestaan uit sporen, structuren en vondsten maar ook uit landschappelijke en infrastructurele elementen.

Doel inventariserend onderzoek

Hoewel dit inventariserend onderzoek qua doel en opzet overeenkomt met een officieel bureauonderzoek conform KNA¹, is dit niet het geval. Het gaat hier om een archeologische *scan* (inventarisatie) van een bepaald gebied, waarbij tot doel is gesteld een archeologische verwachting op te stellen. Deze verwachting zal specifiek zijn dan die aan Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort hangt. Hierdoor zal voor het onderzochte terrein een beeld ontstaan van de te verwachten archeologische resten en de kwaliteit van het bodemarchief.

De inventarisatie bestaat uit landschappelijke, historische en archeologische analyses.

¹ KNA staat voor Kwaliteitseisen der Nederlandse Archeologie

Onderzoeksgebied

Plangebied

Het plangebied van de westelijke ontsluiting is gelegen in het zuidwesten van de gemeente Amersfoort (provincie Utrecht) tussen de Stichtse rotonde en de Amsterdamseweg (N199). Het plangebied volgt het tracé van de Daam Fockemalaan, Alleta Jacobslaan en de Barchman Wuytierslaan. Het plangebied is bepaald aan de hand van de plantekening die op 24 november 2014 is opgesteld.

afbeelding 1, plangebied met kleur weergegeven over een luchtfoto. Oosten is boven.

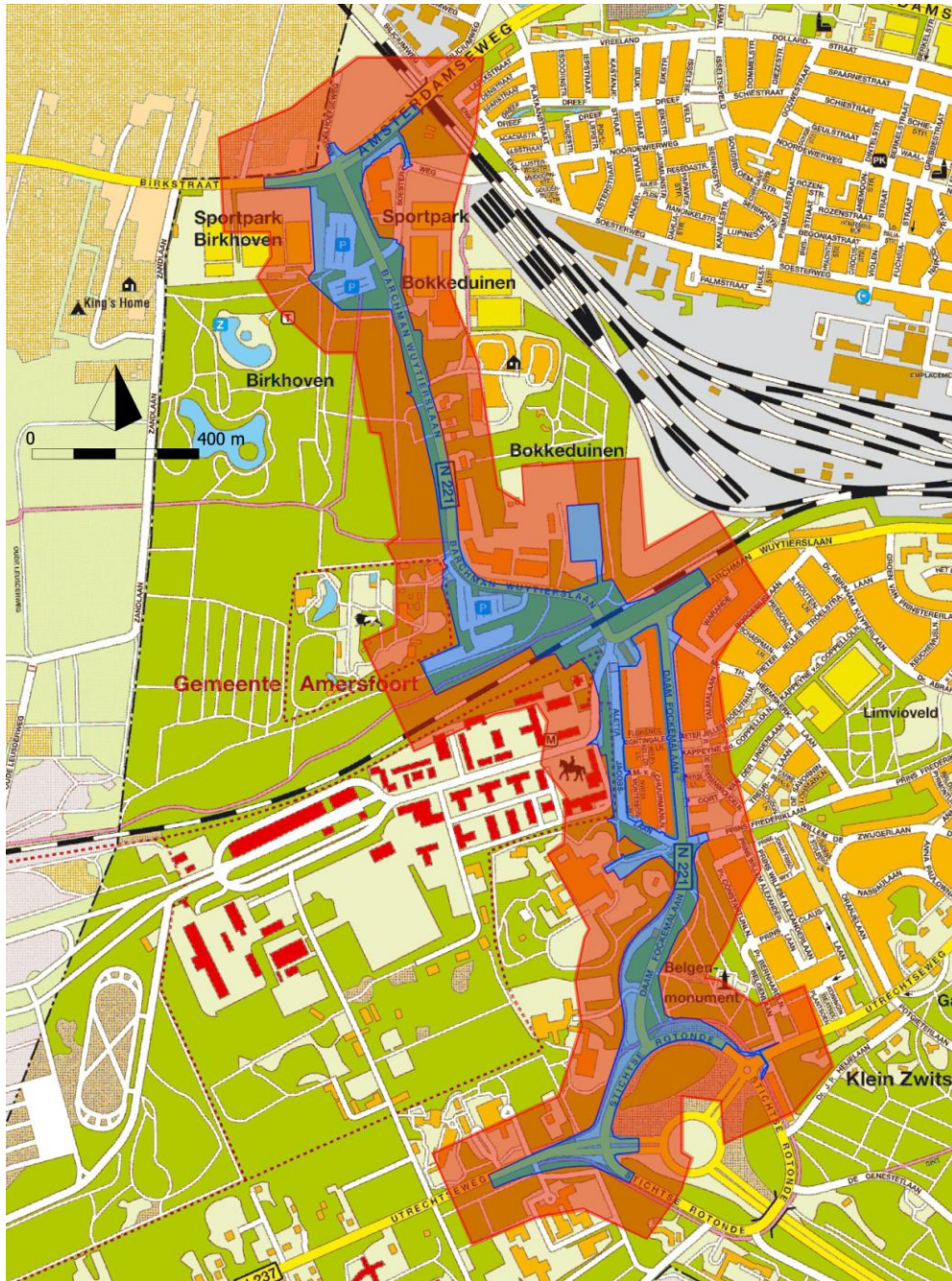
Onderzoeksgebied

Het gebied waarover de archeologische inventarisatie is uitgevoerd, wordt het onderzoeksgebied genoemd. Gezien de vorm van het plangebied – lang en smal – is er voor gekozen om een iets breder gebied te onderzoeken. Niet alleen ontstaat hiermee een vollediger beeld van de te verwachten archeologie, ook bij eventuele aanpassingen aan de herinrichtingsplannen, buiten het huidige plangebied kan dit van pas komen. Het onderzoeksgebied is bepaald door het plangebied aan alle kanten 100 m te verbreden. Het onderzoeksgebied wordt begrensd door de Amsterdamseweg/Birkstraat aan de noordkant en

de Hoge Kleyweg en Klein Zwitserland aan de zuidkant. Aan de oostkant ligt het Bergkwartier en de spoorlijn (ten zuiden van het Soesterkwartier). Ten westen van het onderzoeksgebied liggen de Zandlaan (de korte duinen) en de Vlasakkers

In - of gedeeltelijk in - het onderzoeksgebied bevinden zich het Sportpark Birkhoven, Verzorgingshuis Birkhoven, RC Eemland, ROC ASA Cios, het Sportpark Bokkeduinen, het bosgebied Birkhoven, de Midlandparc Country club (in 2014 failliet gegaan), het DierenPark Amersfoort, enkele woningen (tussen de Barchman Wuytierslaan en het spoor ten oosten hiervan), het AZC Amersfoort, eetgelegenheden de Kabouterhut en de Vlasakker, de woonwijk *bergkwartier noord*, de woonwijk *beroemde vrouwenbuurt*, de Prins Bernhardkazerne, het Klooster Onze Lieve Vrouw ter Eem, een Shell tankstation, het Belgenmonument, de ROC ASA Hotelschool, het Meridiaan College, het Verpleeghuis De Lichtenberg en het Van Lodenstein College.

Het onderzoeksgebied heeft een langgerekte, onregelmatige vorm met een lengte van circa 2913 m en een maximale breedte van circa 980 m. De oppervlakte van het gebied bedraagt circa 1.458.386 m².

afbeelding 2, uitsnede van de topografische kaart van Amersfoort, met daarop het onderzoeksgebied in rood en het plangebied in blauw aangegeven.

Huidig gebruik

Op het moment van schrijven is het plangebied grotendeels in gebruik als wegtracé, bestaand uit de Stichtse rotonde (inclusief een klein deel van de Utrechtseweg), de Daam Fockemalaan, de Barchman Wuytierslaan (gezamenlijk onderdeel van de N221), de Alleta Jacobslaan. Delen van het plangebied zijn in gebruik als berm, fietspad, trottoir, park en bossage. Ook zijn delen in gebruik als parkeerplaats voor het DierenPark Amersfoort en de sportverenigingen in de Bokkeduinen en Birkhoven.

In - of ten dele in - het onderzoeksgebied bevinden zich behalve de bovengenoemde elementen ook woningen, sportverenigingen, hogescholen en colleges, een verzorgingshuis, een bos, een vakantie park, een dierenpark, een asielzoekerscentrum, eetgelegenheden, een tankstation, een monument met park, een kazerne, een voormalig klooster en een verpleeghuis.

Toekomstig gebruik

Het plan voor de westelijke ontsluiting van Amersfoort omvat herinrichting van het bestaande wegtracé dat loopt van de Stichtse rotonde, via de Daam Fockemalaan, Alleta Jacobslaan en de Barchman Wuytierslaan tot aan de Amsterdamseweg. De wegen zullen op een zodanige wijze worden ingericht, dat de doorstroom van het verkeer aan de westkant van Amersfoort zal worden verbeterd. De exacte invulling van het toekomstig gebruik is nog niet bepaald: in het tweede kwartaal van 2015 worden het concept-ontwerp en bijbehorend concept-bestemmingsplan voorgelegd aan de gemeenteraad.

Bedreiging bodemarchief

Hoewel de plannen nog in ontwikkeling zijn, is duidelijk dat er met de geplande herinrichting diverse sloop- en bouwwerkzaamheden zullen gaan plaats vinden. De bodem kan ter plaatste van deze werkzaamheden ernstig verstoord worden. Het bodemarchief wordt hierdoor ernstig bedreigd. Archeologische resten kunnen hierbij beschadigd raken of zelfs geheel verloren gaan. De gemeente Amersfoort stelt archeologische voorwaarden aan de ontwikkeling van het betreffende plangebied, in het kader van de Archeologische Monumentenzorg.² Het is daarom van belang de kwaliteit van het bodemarchief te beoordelen en een archeologische verwachting voor de locatie op te stellen.

² De Boer e.a. 2009 en Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010

Methode en werkwijze

Doel van deze archeologische inventarisatie is om tot een gespecificeerde archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie te komen. Aan de hand van een inventarisatie van beschikbare landschappelijke, historische en archeologische informatie wordt getracht een specifieke verwachting op te stellen.

Landschappelijke omgeving

Allereerst wordt de kwaliteit van het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied beoordeeld. Zouden er op de locatie archeologische resten in hun oorspronkelijk context - een bodemarchief - aanwezig kunnen zijn? Om hier uitspraken over te doen wordt gekeken naar de landschappelijke, geomorfologische en bodemkundige kenmerken van het gebied.

Historische omgeving

De algemene archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied wordt nader gespecificeerd middels een literatuuronderzoek naar de cultuurhistorische context en het historisch bodemgebruik. Hiertoe worden archieven, literatuur en (historisch) kaartmateriaal geraadpleegd.

Archeologische omgeving

Om de archeologische verwachting te onderbouwen wordt een inventarisatie gemaakt van alle bekende archeologische en cultuurhistorische waarden uit het onderzoeksgebied en de directe omgeving. Bekeken wordt of in en om het onderzoeksgebied archeologische vondsten en vindplaatsen geregistreerd staan. Dit wordt gedaan aan de hand van het Centraal Informatie Systeem (ARCHIS), de Archeologische Monumentenkaart (AMK) en de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort. Aanvullende gegevens kunnen worden verkregen uit archeologische publicaties.

Hillshade analyse

Een analyse aan de hand van de data van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) kan cultuurhistorische elementen toonbaar maken.

Archeologische verwachting

Aan de hand van alle vergaarde informatie wordt een specifiek verwachtingsmodel opgesteld van de eventueel nog aanwezige archeologische resten.

Resultaat en analyse

Landschappelijke omgeving

Om het onderzoeksgebied goed te begrijpen dient de landschappelijke omgeving onderzocht te worden. De landschappelijke omgeving bestaat uit verschillende onderdelen; geologie, hoogte, reliëf, grondwatertrap en de bodem van het gebied worden onderzocht.

Geomorfologie

Volgens de geomorfologische kaart van Nederland³ ligt het onderzoeksgebied op de overgang van een relatief hoog gelegen gebied naar een lager gelegen vlakte. Het hoger gelegen terrein maakt deel uit van het stuwwallencomplex van de Utrechtse Heuvelrug. De stuwwallen zijn gevormd in de voorlaatste ijstijd, het Saalien (238.000 tot 126.000 jaar geleden). De vlakte ten noorden hiervan bestaat uit ten dele verspoeld dekzand en gordeldekzand-welvingen. Deze zijn ontstaan in de laatste ijstijd, het Weichselien (116.000 tot 11.700 jaar geleden). Destijds werd zand, als meters dik pakket, door de wind afgezet tegen de rand van de stuwwal. De wind heeft in dit dekzand reliëf aangebracht in de vorm van dekzandruggen en laagten.

Terreinvormen die voorkomen binnen het onderzoeksgebied:

2M9: vlakte van ten dele verspoelde dekzanden

De verspoelde dekzanden zijn door het smelten van sneeuwmassa's op de lagere delen afgezet, waarna op kleine schaal verstuiving heeft plaatsgevonden.

3L6: gordeldekzand-welvingen, al dan niet met oud bouwlanddek

De gordeldekzand-welvingen zijn ontstaan als gevolg van wind en liggen als gordels om de stuwwallen. Het oppervlak is golvend. Op de hogere delen ligt soms een oud bouwlanddek. Van een gordeldekzand-rug is sprake wanneer het als een gordel om de stuwwallen liggend dekzand zich heeft ontwikkeld als terreinrug. Het vormt veelal de buitenrand van het gordeldekzand. Met name de hoger gelegen dekzandruggen waren in de Prehistorie een gunstige plaats voor bewoning.

4L8: lage landduinen met bijbehorende vlakten en laagten

4L9: lage stuifduinen met bijbehorende vlakten en laagten

³ Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Stichting voor Bodemkartering, 1977, blad 32 Amersfoort.

Landduinen en stuifduinen zijn ontstaan in het Holoceen. Doordat de mens ingreep in de vegetatie (kappen van bos, aanleggen van akkers, etc.), kreeg de wind vrij spel om het zand te verplaatsen. Het verstoven zand zette zich op vegetatierijke plaatsen weer af in de vorm van kleine stuifduinen. Zo ontstonden stuifzandgebieden, die rijk aan microreliëf zijn.

3G3: daluitspoelingswaaier

Deze landschapsvorm is ontstaan in het Pleistoceen door sneeuwsmeltwater. Dit smeltwater spoelde in het voorjaar, in tijden dat de grond heel diep bevroren was, in grote hoeveelheden uit de droge dalen. Aan het uiteinde van zo'n droog dal ontstond dan de daluitspoelingswaaier. Zoals de naam al zegt, is het een afzetting in de vorm van een waaier.

12N6: groeve

In een groeve worden of werden zand, (natuur)steen en/of mineralen gedolven. Dit gaat gepaard met grote bodemverstoringen. Ter plekke zal het bodemarchief naar verwachting niet meer intact zijn.

14B3: hoge stuwwal

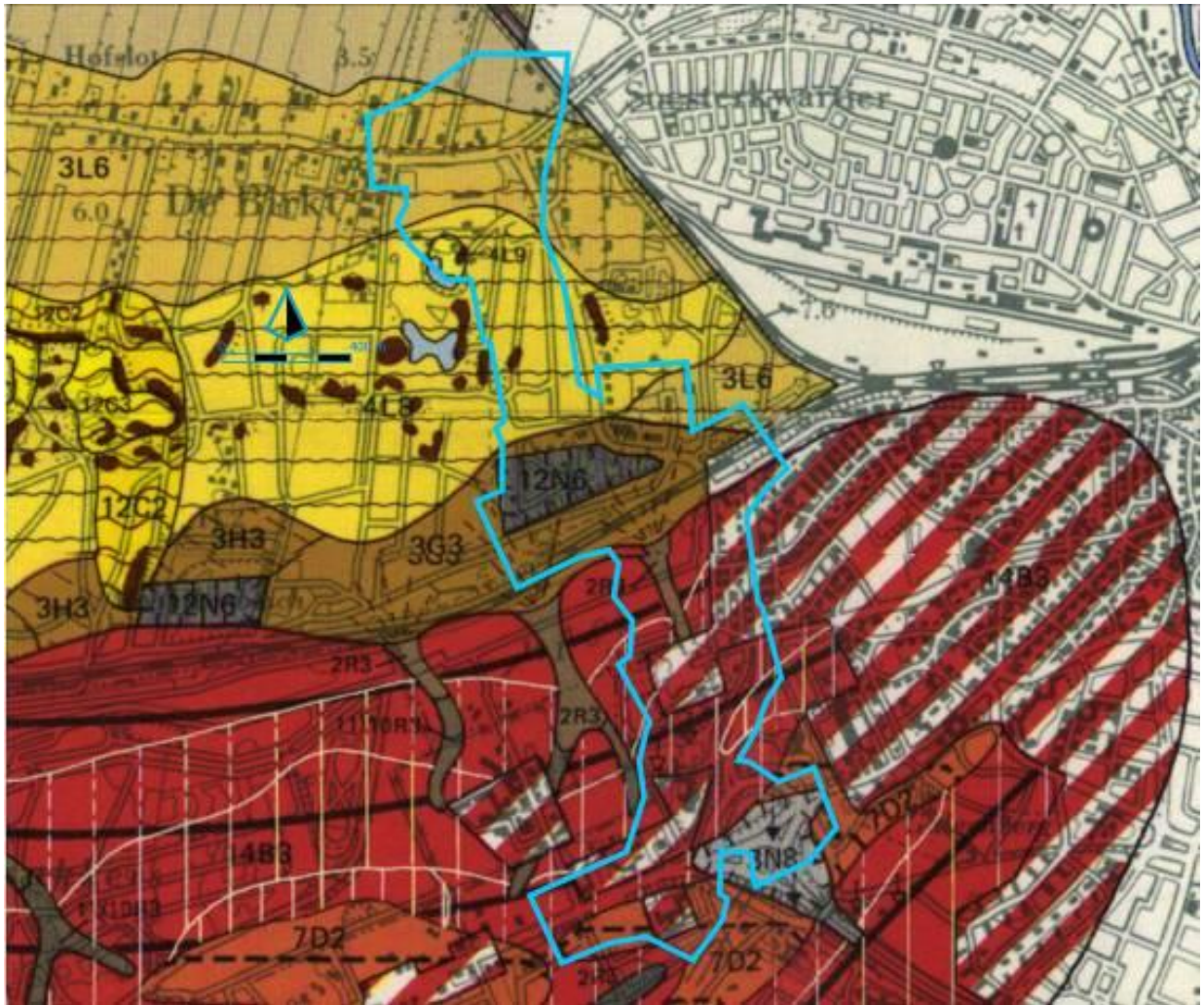
2R3: droog dal, al dan niet met dekzand of löss

7D2: stuwwalplateau

De stuwwal is ontstaan in het Saalien. Door de druk van het landijs op de onderliggende, preglaciale sedimenten, werden deze opgedrukt. Op de stuwwal zelf is na de voorlaatste IJstijd reliëf ontstaan in de vorm van hellingen, dalen en plateaus. De hoger gelegen stuwwalen waren in de Prehistorie een gunstige plaats voor bewoning.

3N8: laagte ontstaan door afgraving

Dit zijn laagtes die zijn ontstaan door afgravingen. Ter plekke zal het bodemarchief naar verwachting niet meer intact zijn.

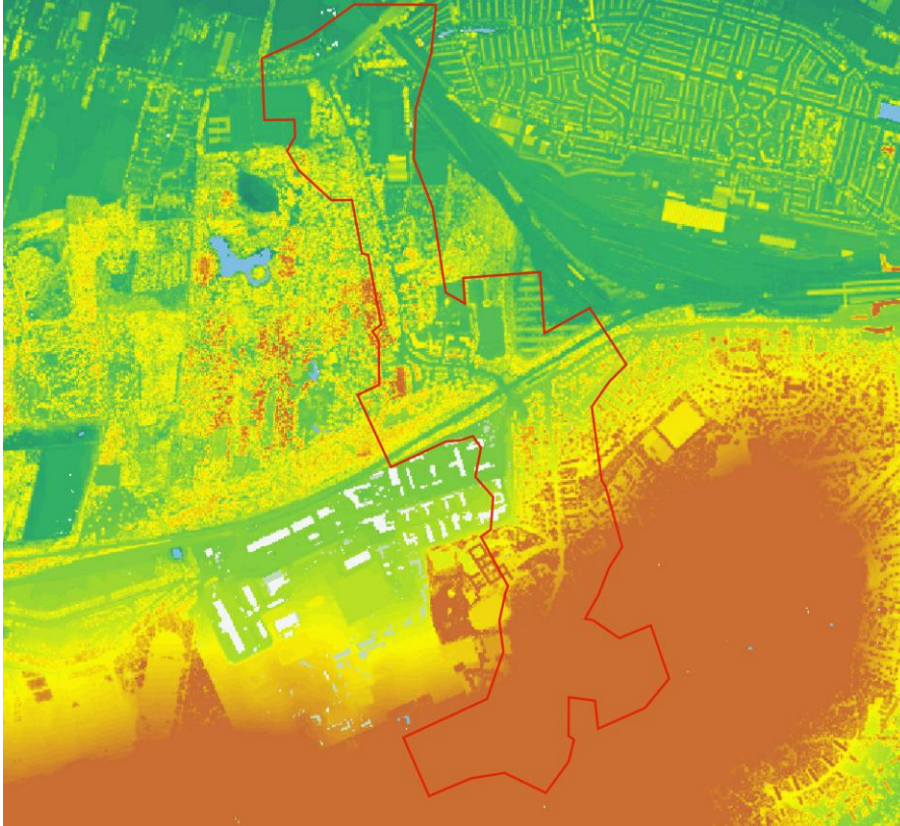
afbeelding 3, uitsnede uit de geomorfologische kaart van Nederland, met het onderzoeksgebied in blauw aangegeven.

Hoogte, reliëf en watertrap

AHN

Binnen het onderzoeksgebied zijn aanzienlijke hoogteverschillen aanwezig. Op het Actuele Hoogtebestand Nederland (AHN) is te zien dat in het noorden de maaiveld hoogte rond de 5 - 6 m + NAP ligt. Vanaf de Amsterdamseweg naar het zuiden gezien, via de Barchman Wuytierslaan tot aan het spoor loopt de hoogte geleidelijk op tot rond de 10 m +NAP. Vanaf

het spoor naar het zuiden loopt de hoogte snel op tot rond de 40 a 50 m + NAP bij de Stichtse rotonde.

afbeelding 4, uitsnede van de AHN, met de hoogtes binnen het onderzoeksgebied via kleur aangegeven: oranje (hoogst), geel, groen en blauw (laagst).

Reliëf

Binnen het onderzoeksgebied komen hellingshoeken tot maximaal 5° voor. De steilste hellingen bevinden zich in het zuiden van het onderzoeksterrein, op de helling van de stuwwal. Ten noorden de stuwwalhelling is het terrein vlakker en zijn de hellingshoeken kleiner dan 1°.

Grondwatertrap

In het onderzoeksgebied staan twee grondwatertrappen aangegeven op de bodemkaart van Nederland. In het uiterste noorden is een zone met grondwatertrap VI en in de rest van het onderzoeksgebied geldt grondwatertrap VII.

Voor grondwatertrap VI geldt een gemiddeld hoogste grondwaterstand van 40-80 cm onder maaiveld en een gemiddelds laagste grondwatertrap van groter dan 120 cm onder maaiveld. Voor grondwatertrap VII geldt een gemiddeld hoogste grondwaterstand van groter dan 80 cm onder maaiveld en is geen gemiddeld laagste grondwatertrap opgegeven.

Bodem

De bodemkaart van Nederland⁴ geeft aan dat in het onderzoeksgebied 5 verschillende bodem typen voorkomen. Ook is een deel - binnen de bebouwde kom - aangegeven als ongekarteerd gebied.

zEZ21 : hoge zwarte enkeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

In het noorden van het onderzoeksgebied bevindt zich een strook zwarte enkeerdgronden. Dit zijn gronden die gebruikt werden (en soms nog steeds worden) als landbouwgrond en daarom vruchtbaar, humeus en vochthoudend zijn.

Zwarte eerdgronden zijn oude cultuurgronden (oude akkerlanden). In de Gelderse Vallei worden ze 'eng' of 'enk' (vergelijkbaar met de Drentse 'es') genoemd. De dikke humushoudende bovengrond, het zogenaamde 'esdek', is het resultaat van eeuwenlange bemesting met potstalmest, een mengsel van stalmest, plaggen, huisvuil en zand, ter verhoging van de vruchtbaarheid van de akkers. Enkeerdgronden hebben een lange ontstaansgeschiedenis en hoge ouderdom. Ter plaatse van de zwarte eerdgrond mag een redelijk ongestoord bodemarchief verwacht worden.

Zd21 : duinvaaggronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

Ten zuiden van de enkeerdgronden bevindt zich een strook vaaggronden. Het gaat hier om reliëfrijke, zeer voedselarme en droge zandgronden, waarin niet of nauwelijks bodemhorizonten onderscheiden kunnen worden.

cHd21 : kamppodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

Rond het dierenpark bestaat de bovengrond uit een kamppodzolgrond. Dit zijn hoge humuspodzolgronden die ten gevolge van plaggenbemesting opgehoogd zijn en zo een matig

⁴ Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Stichting voor Bodemkartering, 1966, blad 32 West Amersfoort.

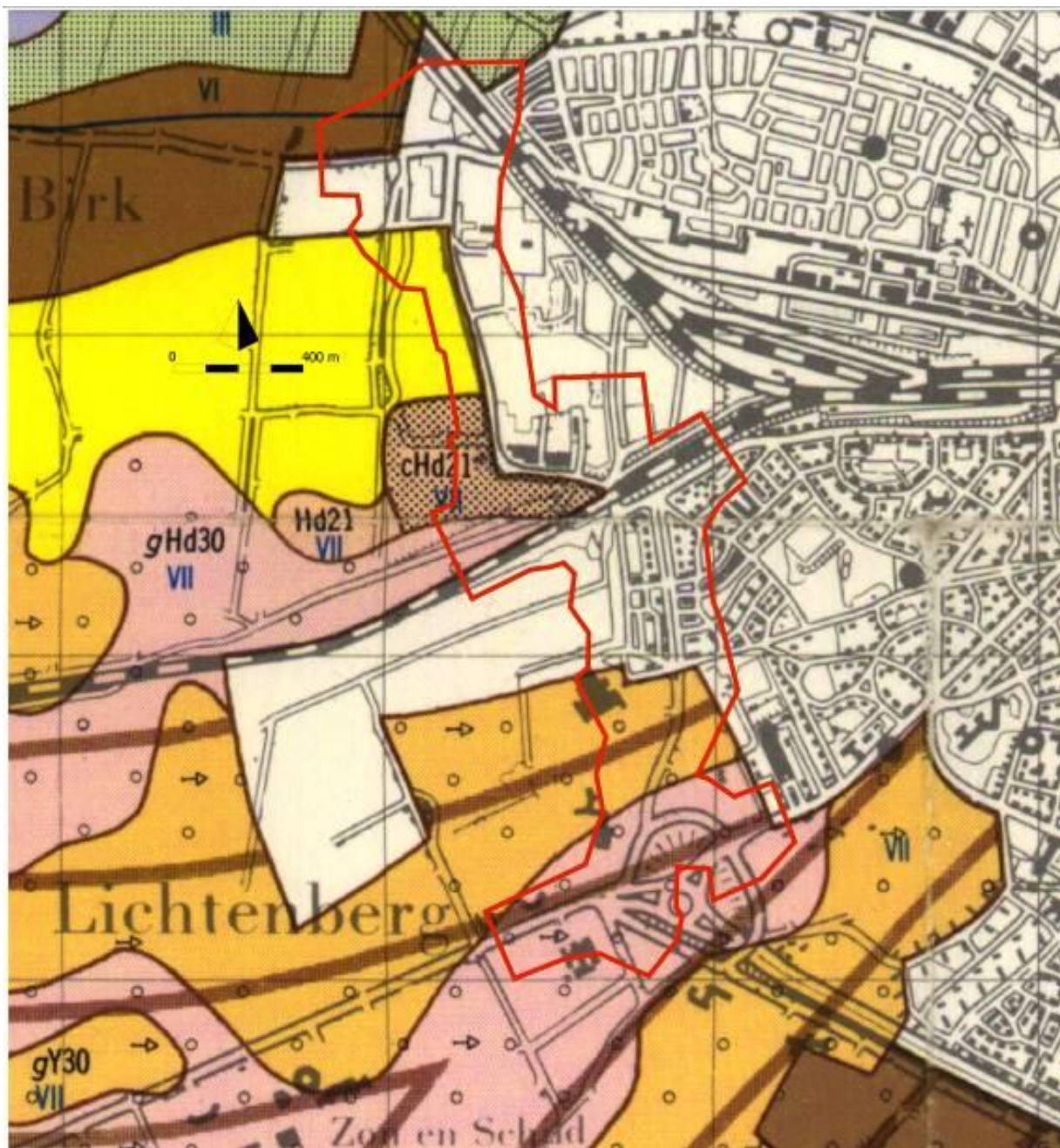
dikke, antropogene A-horizont hebben gekregen. Dit esdek (cultuurdek) is echter van beperkte dikte gebleven (30 à 50 cm dik) en niet zo goed ontwikkeld als bij de dikke eerdgronden (zoals enkeerdgronden).

gHd30 : haarpodzolgronden; grof zand – grind ondieper dan 40 cm beginnend

Het profiel van haarpodzolgronden wordt gekenmerkt door een dunne plag en een duidelijke uitspoelingshorizont (loodzandlaag). Verder worden ze, evenals de andere humuspodzols gekenmerkt door de aanwezigheid van een bepaald type inspoelingshorizont, namelijk een humuspodzol-B. De hierin ingespoelde humus ligt als een dun huidje om de zandkorrels, die daardoor enigszins aan elkaar gekit zijn (oerbank). Waar het grondwater zich op grotere diepte zit komen ook ijzerhuidjes voor.

gY30 : holtpodzolgronden; grof zand - grind ondieper dan 40 cm beginnend

Holtpodzolgrond is een typische bosgrond; een dunne (<15cm) humushoudende bovengrond op een zandige ondergrond. Binnen het onderzoeksterrein is deze ondergrond (de opgestuwde preglaciale afzettingen) grofzandig en bevat grind. Een duidelijke uitspoelinglaag is afwezig, wel is er een inspoelingslaag gevormd, tot een maximale dikte van circa 70 cm. De humushoudende laag kan plaatselijk door afplaggen veel dunner zijn.

afbeelding 5, uitsnede van de bodemkaart van Nederland, met het onderzoeksgebied in rood aangegeven

Kwaliteit van het archeologisch bodemarchief aan de hand van de landschappelijke omgeving

Geomorfologie

De geomorfologische kaart toont dat in het onderzoeksgebied zowel (gordel)dekzandruggen en een stuwwal voorkomen. Deze relatief hoger gelegen delen waren in het een gunstige plaats voor bewoning. Voor de stuif- en landduinen geldt dat deze - afhankelijk van de periode waarin ze zijn ontstaan - een oudere bewoningslaag hebben kunnen afdekken (als duinen in de laatste pakweg 2000 jaar zijn ontstaan) of juist Prehistorische bewoningssporen kunnen bevatten (als de duinen in het begin van het Holoceen zijn ontstaan) .

Op twee locaties moet rekening worden gehouden met een ernstig verstoord bodemarchief. Deze staan op de geomorfologische kaart als *groeve* en *laagte ontstaan door afgraving* aangegeven. In welke mate het bodemarchief hier verstoord is, is niet bekend, maar de verwachting voor archeologische resten is hier laag.

Hoogte, reliëf en grondwatertrap

Het onderzoeksgebied ligt voor een groot deel op de flank van een stuwwal. Dergelijke flanken, ook wel gradiëntzones genoemd, zijn vaak gunstige locaties voor prehistorische basiskampen.

De hoge grondwatertrap (droog gebied) geeft aanleiding om weinig archeologische resten van organisch materiaal te verwachten. In de regel blijven deze alleen goed bewaard onder natte, zuurstofarme omstandigheden.

Bodem

Voor enkeerdgronden (esdekken) geldt – vanwege de goede conserverende werking en hoge ouderdom - een hoge archeologische verwachting. Esdekken hebben het onderliggende archeologische landschap afgedekt en vormen daarmee een goede bescherming van het bodemarchief. Het esdek zelf is het archeologisch restant van de akkers en het resultaat van menselijk handelen. Het is de neerslag van de relatie tussen heide, schapenteelt en akkerbouw. Heide en potstallen (schaapskooien) mogen in de omgeving van een esdek verwacht worden.

De trefkans op archeologische resten hangt bij duinvaaggronden af van de periode waarin deze zijn ontstaan. De stuifzanden kunnen als een beschermend dek over archeologische resten zijn afgezet. De stuifzanden zelf zijn mineraalarme bodems en hierdoor minder geschikt als landbouwgronden. Voor archeologische resten van bewoning na de introductie van landbouw geldt hier een lage verwachting, voor resten uit de Prehistorie geldt een hogere verwachting.

Daar waar podzolbodems aanwezig zijn, heeft het terrein een lange periode van rust gekend. Het duurt namelijk honderden tot duizenden jaren voordat een podzolbodem volledig is ontwikkeld. Ter plaatse van een podzolbodem mag een ongestoord bodemarchief verwacht worden.

Historische omgeving

Het onderzoeksgebied ligt ten zuidwesten van het middeleeuwse centrum van de stad Amersfoort, ten oosten van Soest en ten noordwesten van Leusden. De oudste vermelding van Amersfoort en Soest dateert uit 1028 n. Chr., in een oorkonde van de Duitse keizer Koenraad, waarin al zijn bezittingen worden genoemd waaronder zowel Amersfoort en Soest. De oudste vermelding van Leusden in historische bronnen dateert uit 777 n. Chr.. In dat jaar schenkt Karel de Grote de in de gouw Flethite gelegen villa Lisiduna mét de daarbij behorende akkergronden, hoeven, huizen en gebouwen, onvrijen, bossen, velden, weides, hooilanden en waterlopen aan de Sint-Maartensbasiliek te Utrecht. Daarmee krijgt de bisschop van het bisdom Utrecht in dit gebied zeggenschap.⁵

De Birk

In het noorden van het onderzoeksgebied ligt buurschap de Birk. Deze naam is mogelijk afgeleid van de *berken* die veel in het gebied groeiden. De Birkstraat is een verbindingsweg tussen Amersfoort en Soest en vormt het beginpunt van de strookvormige percelen die richting de Eem lopen. Het is niet duidelijk wanneer dit gebied precies is ontgonnen, maar vermoedelijk is dit pas na de 12de eeuw geweest. Nadat in 1170 tijdens een stormvloed het veen tussen West- Friesland en het zuidwesten van Friesland was weggeslagen, kon het hele gebied rondom de Eem goed worden ontwaterd en ontgonnen.⁶

De eerste vermeldingen van een landgoed, Birkhoven genaamd, dateren rond 1750. Een eeuw later wordt een villa gebouwd, op de plaats waar nu het verzorgingstehuis Birkhoven gevestigd is, met een uitgestrekte park- en tuingebied - *Japanse Boschjes* genoemd.

Bokkeduinen

Ten oosten van de Birk bevindt zich een gebied dat de Bokkeduinen wordt genoemd. Thans zijn hier een sportclub en camping gevestigd, maar voorheen was dit onderdeel van het landgoed Birkhoven.

Barchman Wuytierslaan

In het noorden van het onderzoeksgebied vindt omstreeks 1909 een ingrijpende verandering plaats, als de gemeente Amersfoort overgaat tot aanleg van de Barchman Wuytierslaan. Deze straat loopt dwars door de Birk. In deze periode werd het landgoed Birkhoven aangekocht

⁵ van Tent 1985

⁶ Wijker 2011

door de gemeente Amersfoort en verandert de functie van villa in hotel. Ook wordt het landgoed als stadspark bestemd, waarbij onder andere een renbaan en openluchttheater worden gebouwd.

afbeelding 6, op een foto uit circa 1900 is een zandpad te zien op de plek van wat later de Barchman Wuytierslaan wordt. Bron: Archief Eemland.

Nadat de Barchman Wuytierslaan was aangelegd, worden ook verschillende panden langs de Barchman Wuytierslaan gebouwd, zoals een klooster. Verder worden onder andere een naaldbomentuin (1932), een bosvijver, een zwembad (het bosbad) en de uitzichtheuvel (circa 1935) aangelegd. Tussen 1953 en 1961 wordt aan de oostzijde van de Barchman Wuytierslaan nog een aantal woonhuizen gebouwd. Midden jaren '60 van de vorige eeuw wordt het viaduct in de Amsterdamseweg aangelegd en de Barchman Wuytierslaan naar het westen verlegd. Enkele jaren later wordt het verpleeghuis Birkhoven gebouwd. De topografische kaarten uit 1962, 1972 en 1982 tonen dat er verder in die periode geen ingrijpende wijzigingen in het gebied zijn aangebracht.

Langs de Barchman Wuytierslaan staat een aantal in cultuurhistorisch opzicht bijzondere

gebouwen (nr. 51, 53, 55, 67, 77, 89 en 238 a).⁷ Het Sint Alphonshuis, thans een AZC, is een van deze gebouwen. Deze panden zijn aangewezen als waardevolle panden dan wel als rijks- of gemeentelijk monument.

DierenPark Amersfoort

Het gebied Birkhoven / Bokkeduinen heeft overwegend een recreatieve functie (wandelen, fietsen). Die functie wordt versterkt na de Tweede Wereldoorlog als in het zuiden van Birkhoven, ten westen van de Barchman Wuytierslaan een dierenpark wordt aangelegd in 1948.

Spoorlijn

Ten zuiden van het dierenpark ligt een spoorlijn: *de Centraalspoorweg*. Deze spoorlijn verbindt station Utrecht Centraal naar station Kampen, via station Amersfoort en station Zwolle. De spoorlijn is rond 1860 aangelegd door de Nederlandsche-Centraal-Spoorweg-Maatschappij (NCS).

Station Vlasakkers

Deze stopplaats voor treinen werd geopend in 1895 en was in gebruik tot 1938. Het station was tussen de Daam Fockemalaan en de Barchman Wuytierslaan.

Kabouterhut

Ten noorden van de spoorlijn ligt eetgelegenheid de Kabouterhut. Mogelijk had deze een voorganger uit de jaren '30 van de vorige eeuw : Het theepaviljoen *Prinses Beatrix*. Dit theepaviljoen lag naast het spoor, aan de Barchman Wuytierslaan nr 202 – hetzelfde huisnummer als de kabouterhut.

afbeelding 7, suikerzakje van het theepaviljoen. Bron: Archief Eemland.

⁷ Bestemmingsplan Birkhoven-Bokkeduinen 2008

Vlasakkers

Ten zuiden van de spoorlijn en Birkhoven ligt een gebied met veel reliëf dat de Vlasakkers wordt genoemd. De hoge ligging maakte het gebied in de Prehistorie geschikt om grafheuvels op te werpen. De naam 'Vlasakkers' herinnert aan de vroegere vlasteelt. Het vlas was de grondstof voor touw en lijnzaadolie. Sinds circa 1870 is het gebied voor een deel militair oefenterrein. Direct ten zuiden van de spoorlijn ligt restaurant *de Vlasakkers*.

Prins Bernhardkazerne

Deze kazerne is gelegen in de Vlasakkers en gebouwd rond 1938 in het kader van de mobilisatie vlak voor de Tweede Wereldoorlog. De kazerne had een voorganger in de vorm van een barakkenkamp, *de Vlassakkers* genaamd. Het barakkenkamp is waarschijnlijk rond 1870 gebouwd, toen het al enige tijd van de gemeente gehuurde oefenterrein de Vlasakkers door het departement van Oorlog werd gekocht.

afbeelding 8, barakkenkamp de vlasakkers omstreeks circa 1915. Bron: Archief Eemland.

Alleta Jacobslaan

In het verlengde van de Barchman Wuytierslaan, ten zuiden van het spoor, ten oosten van de Prins Bernhardkazerne ligt de Alleta Jacobslaan. Op de stadsplattegrond van Amersfoort uit 1955 is de laan niet afgebeeld. Op de stadsplattegrond uit circa 1960 is de laan wel zichtbaar. Vermoedelijk is de laan tussen 1955 en 1960 aangelegd. De woonwijk *beroemde*

vrouwenbuurt, ligt aan de Alleta Jacobslaan en is aan het eind van de jaren '50 van de vorige eeuw aangelegd.

afbeelding 9, uitsnede uit de stadsplattegrond uit 1955. Bron: Archief Eemland.

Daam Fockemalaan

Deze laan bepaalt het tracé van de zuidelijke helft van het onderzoeksgebied en verbindt de Barchman Wuytierslaan met de Stichtse Rotonde. De laan werd in 1914 vernoemd naar Daam Fockema, maar was voorheen waarschijnlijk ook al in gebruik. De laan had omstreeks 1924 in het midden van de weg een tramlijn (richting Zeist). De tramlijn werd in 1914 geopend, in 1924 van elektriciteit voorzien en in 1949 opgeheven.

Bergkwartier noord

Aan de Daam Fockemalaan bevindt zich de woonwijk *bergkwartier noord*. Na de aanleg in 1863 van de spoorweg naar Utrecht werden in deze wijk sporadisch enkele grote villa's gebouwd voor welgestelde die buiten de stad wilden wonen.

Onze Lieve Vrouw ter Eem

Het huidige Nieuwe Eemland College is gelegen aan de Daam Fockemalaan nr 22. Het gebouw - *Onze Lieve Vrouw ter Eem* genaamd - werd voltooid in 1933. Het bood destijds huisvesting aan het Lyceum *Onze Lieve Vrouw ter Eem* met internaat, de Kweekschool *Sint Agnes* met internaat en een klooster voor de zusters.

Belgen monument

Gelegen aan de Daam Fockemalaan, ligt het Belgen monument: een geschenk van België aan Nederland als dank voor de opvang van de vluchtelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bij het monument hoort een tuin waarvan het ontwerp is aangepast aan de architectuur, de sfeer en het karakter van het monument. De tuinarchitect wilde een geordende tuin met een natuurlijke tuin verenigen. Vandaar de combinatie van rechte tuinpaden met strakke ligusterhagen, gras, heide en het omliggende bos. In 1917 werd gestart met de werkzaamheden.

Shell tankstation

Het tankstation aan de Daam Fockemalaan is in het einde van de jaren '60 van de vorige eeuw gebouwd.

Stichtse rotonde

De rotonde, in het zuiden van het onderzoeksgebied gelegen, verbindt de Daam Fockemalaan met de Utrechtseweg en de Rondweg zuid. De rotonde werd in 1962 opengesteld. Bij de aanleg hiervan zijn grote delen van het terrein afgegraven.

afbeelding 10, veel grondverzet bij de aanleg van de Stichtse rotonde. Bron: Archief Eemland.

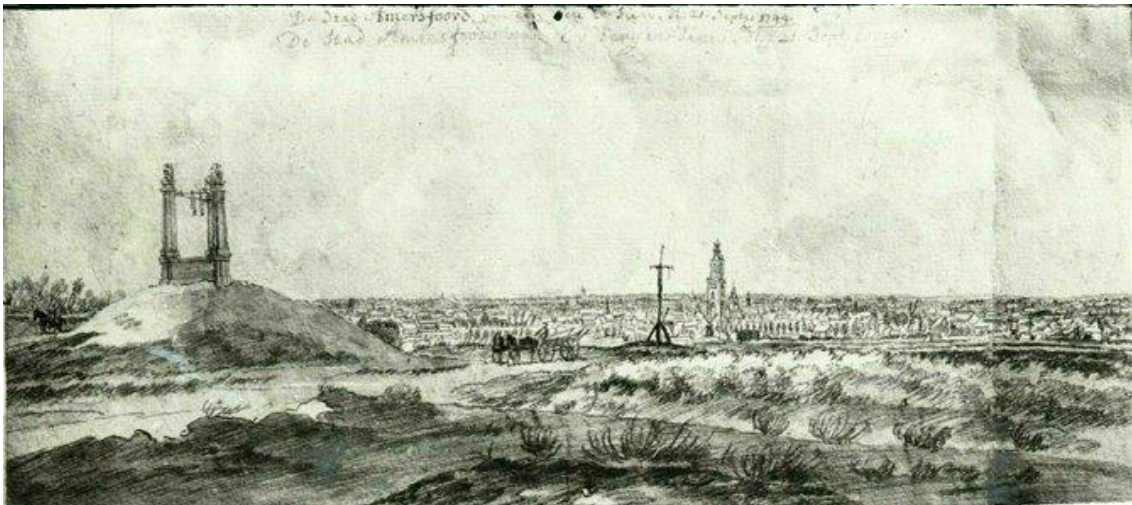
Utrechtseweg

De aanvankelijke route van Amersfoort naar Utrecht was een behoorlijk eind om. Men kon via Leusden en Zeist reizen of de route ten noorden van de latere Amersfoortseweg nemen (het *Heezerspoor* genoemd). Daarom besloten Gedeputeerde Staten van Utrecht in 1652 tot de aanleg van een directere route van Amersfoort naar Utrecht. Vanuit de nieuwe weg werden de woeste gronden op de stuwwal ontgonnen: men verdeelde het wegvak aan weerszijden van Amersfoort tot Vollenhove in blokken van 100 roe (376 m) lang en 50 roe (168 m) breed. Iedere burger kon zich aanmelden voor zo'n perceel mits hij zorg droeg voor de aanleg van de weg en het onderhoud en men eigenaar werd van het aangrenzende perceel. Sporen van de parcelering zijn in enkele delen van het landschap nog steeds zichtbaar. 1808 werd een aanvang gemaakt met het bestraten van de weg.⁸

⁸ Abrahamse 2006

Galgenberg

Hoewel net buiten het onderzoeksgebied gelegen, krijgt de galgenberg hier toch een korte vermelding. Executies werden voltrokken op de Hof tegenover het stadhuis en na de voltrekking van het vonnis werden de lijken tentoongesteld op de galgenberg. Mensen onderweg vanuit Utrecht zagen zo de strengheid van het stadsbestuur. Het is onbekend vanaf welke periode dit plaatsvond. Wel is in de archieven na te gaan dat er een stenen galg op de galgenberg stond en dat deze in 1770 wegens bouwvalligheid is afgebroken. Deze is toen vervangen door een houten exemplaar, die op haar beurt in 1809 op last van de Landsregering is afgebroken. Nadien werden geëxecuteerden hier niet meer tentoongesteld.

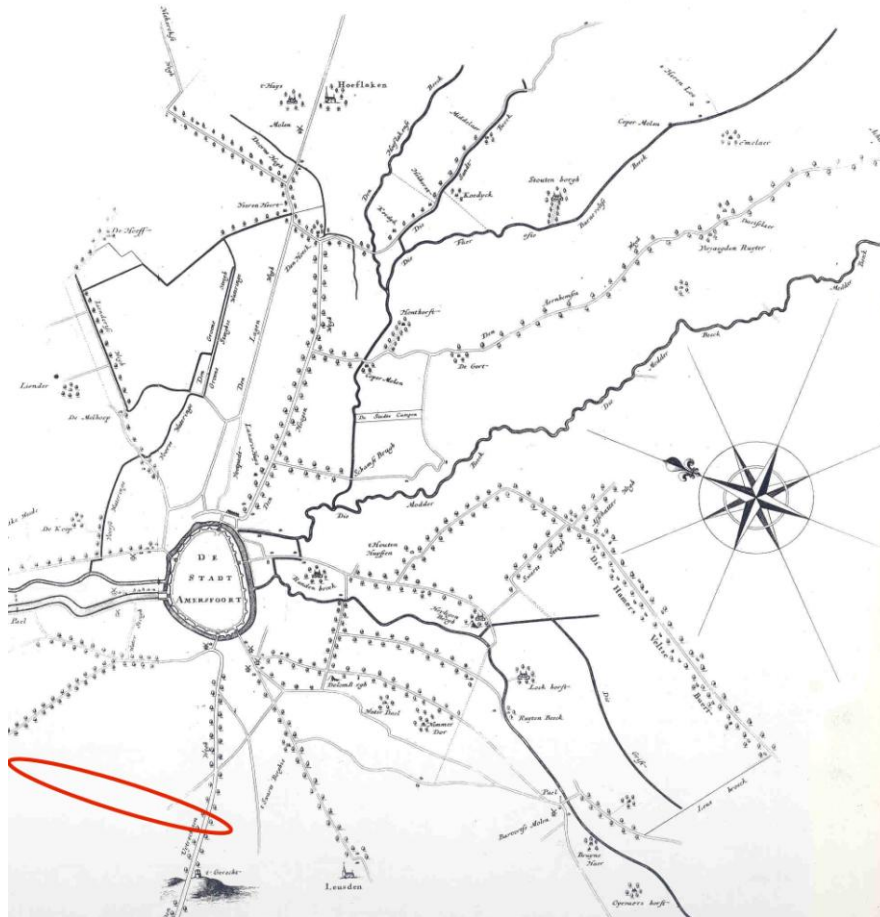

afbeelding 11, galgenberg met uitzicht op de stad Amersfoort. In drukwerk vervaardigde reproductie van een tekening van Jan de Beijer (1749). Bron: het Utrechts archief.

(21 september 1749, 18e eeuw)

[Historische kaarten](#)

Op de Provinciekaart van Bernard de Roij uit 1692 is de *Uytrechtsen wegh* zichtbaar. Dit is de tegenwoordige Utrechtseweg, in het zuiden van het onderzoeksgebied. Aan de hand van de ligging van het stadscentrum van Amersfoort en de *Uytrechtsen wegh* op de kaart uit 1692 is de vermoedelijke locatie van het onderzoeksgebied op te maken op kaart van De Roij. Op deze kaart is het onderzoeksgebied 'leeg'. Het heeft er alle schijn van dat aan het einde van de 17de eeuw geen hoofdwegen door het onderzoeksgebied liepen, laat staan dat er belangrijke gebouwen stonden. De kaart van De Roij laat echter niet alle wegen en bebouwing zien.

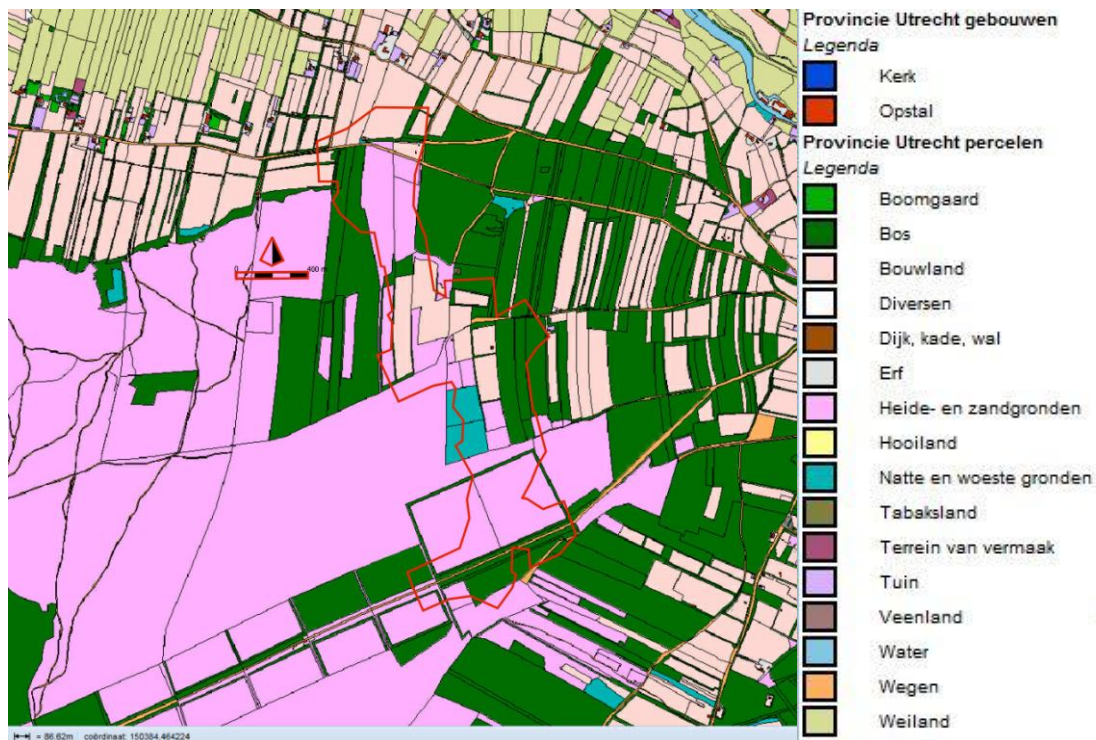
afbeelding 12, uitsnede uit de kaart van Bernard de Roij (1692) met vermoedelijke locatie van het onderzoeksgebied met rode cirkel aangegeven.

In de Franse tijd (1795 - 1815) is in Nederland begonnen met het maken van kadastrale kaarten. Zo ook voor de provincie Utrecht en het onderzoeksgebied. De kadastrale kaarten zijn opgezet om een eerlijke grondslag te verkrijgen voor het heffen van grondbelasting. De kadasterkaarten 1832 zijn door HISGIS⁹ digitaal nagetekend en in een coördinatenstelsel geplaatst. Vervolgens zijn aan elk perceel de bijbehorende gegevens over eigenaren, bodemgebruik en waarde anno 1832 gehangen.

⁹ HISGIS : HIS staat voor historisch en GIS voor Geografisch Informatiesysteem.

Het kadastrale minutenplan van Slits uit 1832 toont diverse percelen in het onderzoeksgebied. Het merendeel van de percelen bestaat uit heide- en zandgronden. Ook zijn bos, bouwlanden, natte en woeste gronden zichtbaar op de kaart. In vier percelen stond een opstal (waarbij op één perceel twee gebouwen stonden).

Op een bouwland, in het midden van het onderzoeksgebied staat een huis weergegeven. Dit is in 1832 bezit van Wilhelmina Keseling, een rentenierster. Ten westen van dit bouwland is een heide- en zandperceel zichtbaar met daarop het huis van Hendrik van den Brink, een dagloner. In het noordoosten van het onderzoeksgebied is een bouwlandperceel zichtbaar met daarop twee huizen. Deze horen toe aan Maria Adriana van Breugel, een rentenierster. Ten westen van deze twee huizen bevindt zich een perceel met een schaphenhok en erf, van Cornelis Velduijzen, een boer.

afbeelding 13, gedigitaliseerde minuutplan van Slits (bron: HISGIS), met in rood het onderzoeksgebied weergegeven.

Analyse historische omgeving

Het merendeel van het onderzoeksgebied is lange tijd onbebouwd gebleven. In de bossen, woestegonden, en heide- en zandpercelen mogen intacte bodemarchieven verwacht worden. Ook onder oude bouwlanden, waar een enkeerdgrond (esdek) is ontstaan, geldt een hoge verwachting wat betreft intactheid van het archeologisch bodemarchief.

Pas vanaf de 20ste eeuw vinden er op grote schaal ingrepen in de bodem plaats, met het aanleggen van wegen, een rotonde, woonwijken, villa's, sportvelden, de Prins Bernhardkazerne, colleges en dergelijke. Hierbij zal de bodem plaatselijk veelal diep verstoord zijn, waarbij archeologische resten naar alle waarschijnlijkheid ernstig zijn aangetast dan wel geheel verdwenen. Gedacht moet worden aan plaatsen waar huizen of andere gebouwen met een diepere fundering staan (of hebben gestaan) en aan wegen. Met name de aanleg van de Stichtse rotonde lijkt gepaard te zijn gaan met diepe bodemverstorende werkzaamheden.

Op basis van jaren lang archeologisch werk in deze bebouwde gebieden hebben de archeologen van het CAR geleerd dat tussen die '*plaatselijke, diepe verstoringen*' zones zitten waarin weldegelijk archeologische resten bewaard zijn gebleven. Te denken valt aan groenzones, sportterreinen, oppervlakkige bestratingen (trottoirs) en overige terreinen waar een diepe bodemverstoring niet op voorhand vaststaat. Maar ook in kleine zones tussen diepe funderingen zijn archeologische resten bewaard gebleven. Deze '*laatste resten*' krijgen vanwege hun zeldzaamheid een hogere archeologische waardering.

De kwaliteit van het bodemarchief zal gezien de historische analyse van het onderzoeksgebied lokaal sterk uiteenlopen: van *zeer goed (volledig intact)* tot *zeer slecht (niet meer aanwezig)*.

Archeologische omgeving

In het verleden zijn in de omgeving van het onderzoeksgebied verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd en zijn archeologische resten waargenomen tijdens veldverkenningen, noodonderzoeken of oplettende particulieren. Als deze data worden aangevuld met gegevens uit de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) ontstaat een beeld van de archeologische resten die in de omgeving van het onderzoeksgebied voor komen.

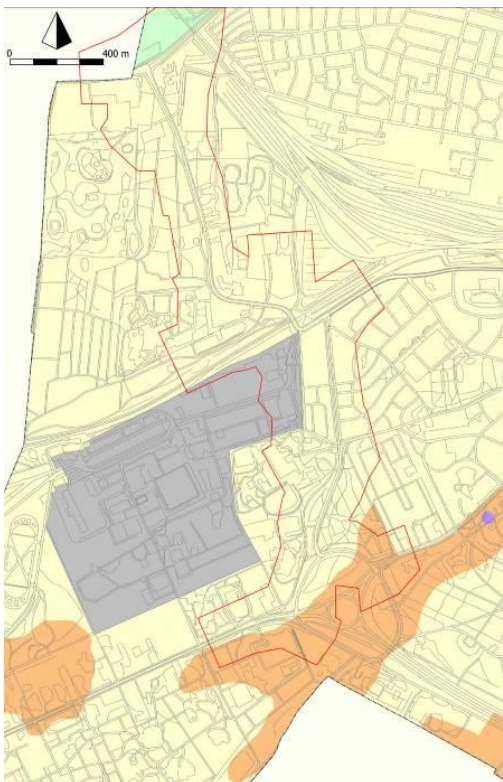
Voordat deze onderzoeken en waarnemingen worden behandeld wordt eerst gekeken wat voor waarden het onderzoeksgebied heeft op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort.

Archeologische Beleidskaart gemeente Amersfoort

In de erfgoedverordening van de gemeente Amersfoort¹⁰ zijn archeologische waarden en verwachtingen aangegeven op de Archeologische Beleidskaart. Aan elke archeologische waarde en verwachting (aangegeven door verschillende kleuren) zijn voorschriften gekoppeld.

Op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort is te zien dat het onderzoeksgebied voor het merendeel binnen een gebied ligt waarvoor een middelhoge archeologische verwachting geldt. Voor een klein deel van het onderzoeksgebied (in het noorden) geldt een lage verwachting en in een ander klein deel (in het zuiden) geldt een hoge verwachting. Behalve deze drie verschillende toegekende archeologische verwachtingswaarden, blijkt ook een klein deel van het onderzoeksterrein niet gekarteerd te zijn. Voor de Prins Bernhardkazerne is geen archeologische verwachtingswaarde gemaakt omdat hiervoor het rijksbeleid geldt. Een klein deel van het onderzoeksgebied ligt in de gemeente Soest en valt buiten de gemeente grens van Amersfoort. Aangezien het slechts om een klein deel gaat (34.957 m² ; nog geen 2,4 % van het gehele onderzoeksgebied) is er voor gekozen deze op dit moment buiten beschouwing te laten.

¹⁰ Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010

Archeologische Beleidskaart Gemeente Amersfoort
ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg

augustus 2010

legenda

Archeologisch Waardevolle Gebieden

- 1 - wettelijke beschermde monumenten (rijks- of gemeentelijk)
- 2 - gebieden met hoge archeologische waarde

Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied

- 3 - gebieden met een hoge archeologische verwachting
- 4 - gebieden met een middelhoge archeologische verwachting
- 5 - gebieden met een lage archeologische verwachting

overig

- gemeentegrens
- terrein Bernhardkazerne

Beleid

In geval van bodemverstoring moet een monumentenvergunning worden aangevraagd.

Bij plangebieden waarbinnen bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv plaatsvinden, is voorafgaand archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Bij plangebieden groter dan 100 m² waarbinnen bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv plaatsvinden, is voorafgaand archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Bij plangebieden groter dan 500 m² waarbinnen bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv plaatsvinden, is voorafgaand archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Bij plangebieden groter dan 10.000 m² waarbinnen bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv plaatsvinden, is voorafgaand archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Terrein waarbinnen rijksbeleid geldt

afbeelding 14, uitsnede van de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort, met het onderzoeksgebied in rood aangegeven.

Archeologisch Informatiesysteem

ARCHIS is een digitaal archeologisch informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE). Het is een databank waarin allerlei gegevens over archeologische vindplaatsen en terreinen vanaf de Prehistorie tot de Moderne tijd in Nederland zijn opgeslagen. In ARCHIS is onder meer informatie over de ligging en aard van vindplaatsen vastgelegd, maar ook de vondsten en grondsporen die zijn aangetroffen. Ook alle gebieden waar archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn hierin te vinden.

Archeologische onderzoeken

In ARCHIS staan drie onderzoeksmeldingen geregistreerd in het onderzoeksgebied. In een straal van 800 m van het onderzoeksgebied zijn nog eens zestien onderzoeksmeldingen geregistreerd.

Aan de oostkant het onderzoeksgebied zijn bij boor-, bureau- en noodonderzoeken tot nu toe geen archeologische resten aangetroffen. Dit geldt voor zowel de onderzoeken aan de Lichtenberg (bij een beschermde grafheuvel in de buurt) / de galgenberg (nr. 1, 2 en 3) als bij *de terp* in het bergkwartier (nr. 19). Bij deze vier onderzoeken werd een verstoord bodemprofiel geconstateerd. Als gevolg van diepe afgravingen en graafwerkzaamheden die in het recente verleden hebben plaatsgevonden, is de natuurlijke bodem hier verstoord.

Ten zuiden van het onderzoeksgebied zijn bij diverse onderzoeken archeologische resten uit de Tweede Wereldoorlog aangetroffen (nr. 5, 6 en 7). Deze houden verband met het voormalig kamp Amersfoort waar in 1939 een barakkencomplex voor Nederlandse gemobiliseerde militairen was gelegen. Hier is in 1941 door de Duitse Sicherheitsdienst (SD) het strafkamp 'Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort' opgericht. In dit 'Schutzhaftlager' werden tot de overdracht aan het Rode Kruis in mei 1945 meer dan 35.000 gevangenen gehouden. Behalve sporen uit de Tweede Wereldoorlog zijn aan de Loes van Overeemlaan ook resten van een akkerlaag uit de IJzertijd en een uit de Late Middeleeuwen aangetroffen.¹¹

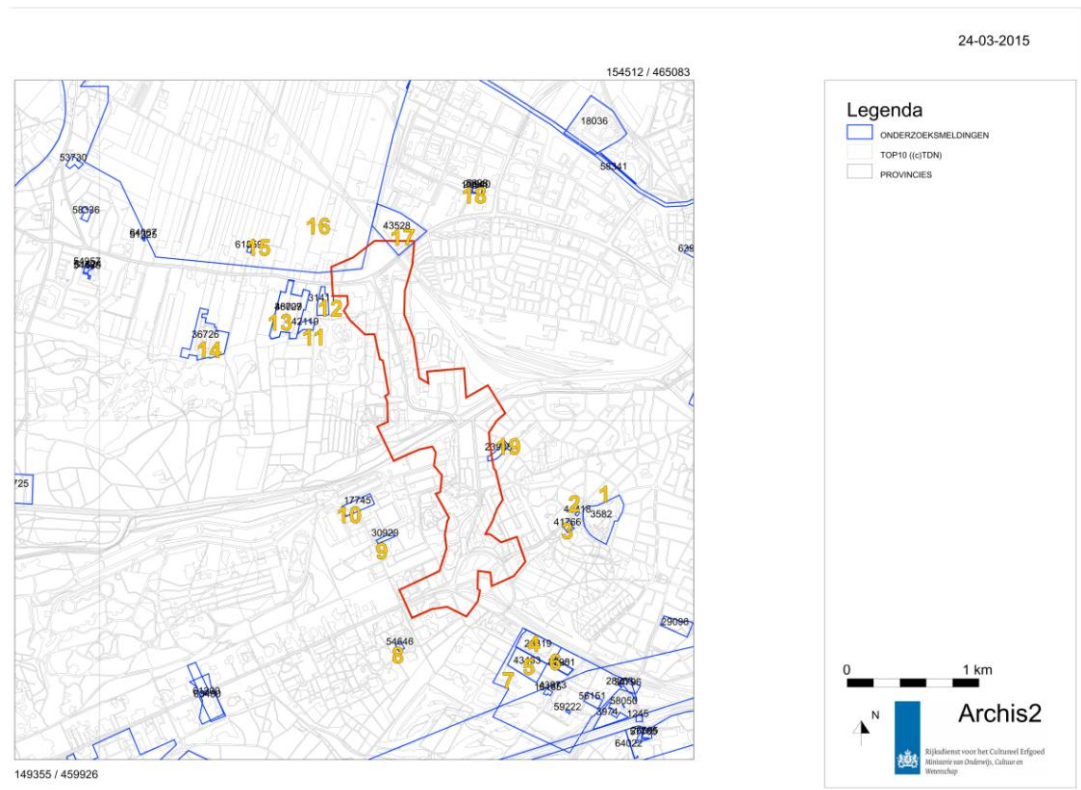
Ten westen van het onderzoeksgebied zijn drie onderzoeken uitgevoerd waarbij geen archeologische resten zijn gevonden. In het bosgebied Zon en Schild (nr. 8) is het terrein vrijgegeven na een IVO-P.¹² Hetzelfde geldt bij een booronderzoek (nr. 9) en een IVO-P (nr. 10) op de Prins Bernhardkazerne (nr. 10).

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied zijn twee archeologische onderzoeken uitgevoerd waarbij een intacte bodem is geconstateerd (nr. 11 en 14). Het onderzoek bleef

¹¹ Hulst, in voorbereiding

¹² Wijker, in voorbereiding

echter beperkt tot een bureau- of booronderzoek. Op deze locaties blijft de kans bestaan dat archeologische resten (nog grotendeels) intact zijn.

afbeelding 15, onderzoeksmeldingen in de omgeving van het onderzoeksgebied (bron: Archis).

Nr.	Onderzoeks- melding	Omschrijving	Datering
1	3582	Noodonderzoek (CAR) vlakbij beschermde grafheuvel: geen natuurlijk bodemprofiel aanwezig. Vermoedelijk in het verleden al vrij diep afgegraven	-
2	41418	Bureauonderzoek (ADC): plangebied in grote mate verstoord door recente graafwerkzaamheden	-
3	41766	Bureauonderzoek (ADC): plangebied in grote mate verstoord door recente graafwerkzaamheden	-
4	26319	Booronderzoek (BAAC): geen archeologische indicatoren ouder dan de 19 ^{de} -20 ^{ste} eeuw aangetroffen. Bodem in bijna gehele plangebied geroerd. Geen vervolgonderzoek noodzakelijk	19 ^{de} -20 ^{ste} eeuw
5	43463	Begeleiding (RAAP): Loopgraaf en stelling rond schietbaan documenteren. Behoudenswaardig	WOII
6	47951	IVO-P (CAR): aangetroffen sporen bestaan uit twee akkerlagen (IJertijd en	IJZ

		Middeleeuwen) en resten van een loods uit WOII	LME WOII
7	43973	Bureauonderzoek (RAAP): naar resten van concentratiekamp Amersfoort	WOII
8	54646	IVO-P (CAR): geen archeologische sporen, geen bodemvorming. Terrein vrijgegeven	-
9	30929	Booronderzoek (ADC): terrein vrijgegeven	-
10	11745	IVO-P (ADC): alleen recente verstoringen aangetroffen in de proefsleuven. Terrein vrijgegeven	-
11	36727	Booronderzoek (vestigia BV): plaatselijk intacte podzolbodem aangetroffen, advies om karterend archeologisch booronderzoek uit te voeren indien planontwikkeling doorgaat	
	48009	Bureauonderzoek (Transect): hoge archeologische verwachting voor plangebied	Verwachting: Paleo B–Meso- Neo-ME
12	42119	Booronderzoek (RAAP): verstoord of opgebracht pakket aangetroffen. In enkele boringen nog wel een restant stuifzand aangetroffen	-
13	31411	IVO-P (CAR): lage archeologische waardering. Karrensporen, sloten en paalkuilen aangetroffen.	ME en 18 ^{de} -19 ^{de} eeuw
14	36726	Booronderzoek (Vestigia BV): een plaggendek aangetroffen met daaronder een plaatselijk intacte podzolbodem in de top van het dekzand. Vervolgonderzoek (IVO) aanbevolen	Verwachting: archeologie kan nog aanwezig zijn
15	61859	Booronderzoek (Bureau voor Archeologie): geen resultaten opgegeven in ARCHIS	?
16	5412	Booronderzoek (RAAP): archeologische kartering, zonder selectiebesluit	?
17	43528	Opgraving (CAR): vrijgegeven voor verdere ontwikkeling	-
18	5698	Noodonderzoek (CAR): Aanleiding was de aanbouw/verbouwing van de Kapel: Geen selectiebesluit	LME
	10641	Geofysisch onderzoek (RAAP): aanvullend Archeologisch Onderzoek en eventueel een onderzoek naar de archeologische waarde van de grachten aanbevolen alvorens een beslissing te nemen over de status van het terrein.	?
	20940	IVO-P (ADC): Livelink dossier ontbreekt in ARCHIS	?
19	23905	Booronderzoek (Oranjewoud BV): plangebied tot in de C-horizont verstoord. Vrijgegeven	-

tabel 1, onderzoeksmeldingen in Archis binnen een straal van 800 m rond het onderzoeksgebied.

Waarnemingen

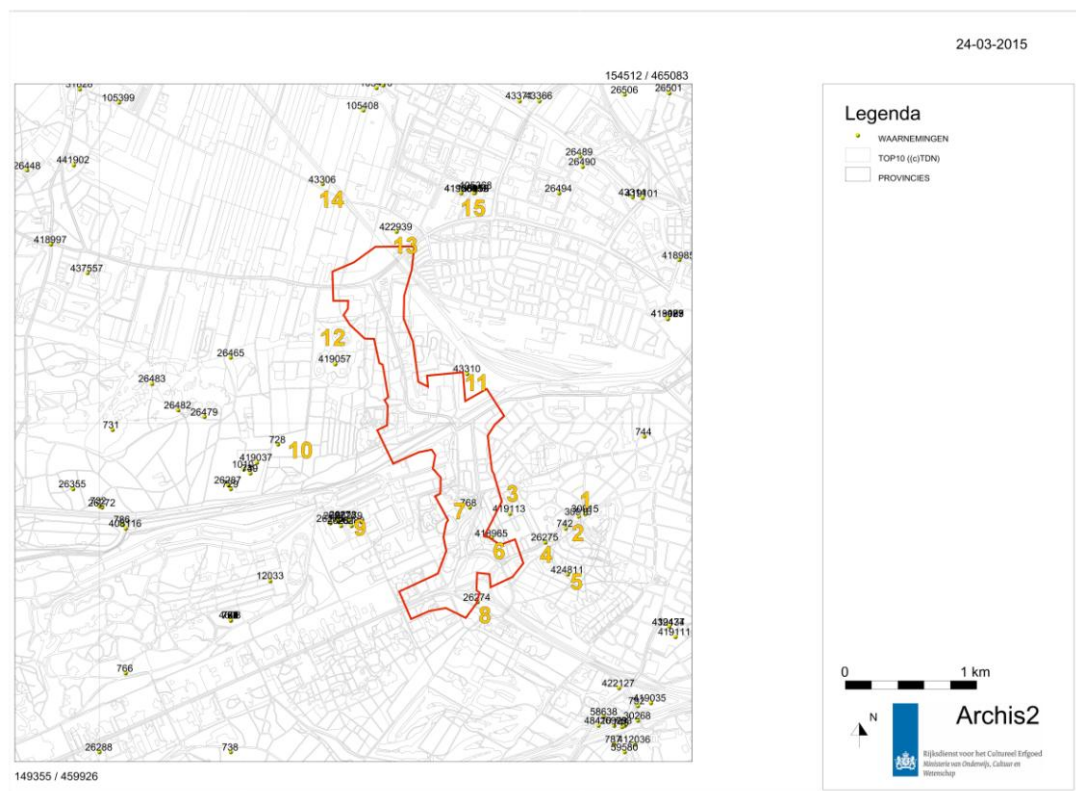
In ARCHIS staat één waarneming geregistreerd binnen het onderzoeksgebied. In een straal van 800 m van het onderzoeksgebied zijn nog veertien waarnemingen gedaan.

In deze reeks waarnemingen worden opvallend vaak grafheuvels vermeld. Bij vier afzonderlijke waarnemingen worden er één of meerdere grafheuvels geconstateerd (nr. 1, 2, 9 en 10). Bij twee waarnemingen wordt juist een vermoedelijke grafheuvel afgeschreven (nr. 4 en 8). Mogelijk bevonden zich op deze locaties ooit grafheuvels, maar zijn deze inmiddels verdwenen (vergraven). Ten westen van het onderzoeksgebied, op het terrein van de Bernhardkazerne zouden zes grafheuvels liggen of hebben gelegen (mogelijk verloren gegaan). Ten oosten, in de omgeving van de galgenberg zouden zich nog enkele grafheuvels bevinden. Een grafheuvel is een heuvel waarin doden een laatste rustplaats kregen. De heuvels werden opgeworpen over menselijke resten (in grafkist of urn). Dikwijls werd de grafheuvel daarna gebruikt voor het begraven van resten van later overleden mensen. Het gebruik van grafheuvels in het grafritueel dateert uit verschillende perioden in de Prehistorie: Neolithicum, Bronstijd en IJzertijd.

Een opmerkelijke waarneming - in het onderzoeksgebied zelf gedaan - betreft een zogenaamd *langgraf* (nr. 7). Het langgraf dateert uit het Mesolithicum / Neolithicum, maar het is niet duidelijk op basis waarvan dit is vastgesteld.

Losse vondstmeldingen - veelal door particulieren gedaan en in sommige gevallen afkomstig van opgravingen, boringen en terreinverkenningen - complementeren het geheel aan waarnemingen (nr. 5, 6, 11, 12, 13, 14 en 15). De losse vondsten variëren in datering van het Paleolithicum tot en met de Nieuwe Tijd. Op de galgenberg (nr. 1) zijn vondsten uit zowel de Prehistorie als de Late Middeleeuwen gedaan (waaronder menselijk bot). Het komt vaak voor dat juist een prehistorische grafheuvel werd gekozen als locaties voor een galgenberg.¹³

¹³ Meurkens 2010

afbeelding 16, waarnemingen in de omgeving van het onderzoeksgebied (bron: Archis).

Nr.	Waarnemingsnr.	Omschrijving	Datering
1	30915	Grafheuvels (oorspronkelijk 3); twee zijn onderzocht: crematieresten en aardewerk aangetroffen	IJZ
	30916	Galgenberg: keramiek, menselijk bot, metalen ketting	LME
		Mogelijk grafheuvel onder galgenberg	NEO A - IJZ
2	742	Urnen uit grafheuvel de lichtenberg	Vroeg IJZ
3	419113	Vondstmelding particulier:kluisterboeien	NT (1850-1950)
4	26275	Geen grafheuvel	IJZ - NT
5	424811	Vondstmelding particulier: diverse metalen objecten	ROM - NT
6	418965	Vondstmelding particulier: gesp, zwaardschede-punt en oranje cocarde	ROM-NT
7	768	Langgraf	MESO - NEO
8	26274	“Waarschijnlijk geen grafheuvel”	NEO A - IJZ
9	26276 t/m 26281	Terrein met mogelijk een zestal grafheuvels. Heuvels zelf zijn verdwenen?	NEO A -IJZ
10	728	Grafheuvel	NEO – Vroeg IJZ
11	43310	Veldvondsten: keramiek op vergraven terrein	LME

12	419057	Vondstmelding particulier: stenenbijl	NEO - BRONS
13	422939	Opgraving (CAR): boerderij, dierengraven en sloten	LME
14	43306	Vondsten bij ontgroning: vuurstenenartefacten keramiek	PALEO – IJZ LME
15	26499	Tijdens restauratiewerk waargenomen: resten van kapel/ versterkt huis	LME
	138958	Vondsten uit een booronderzoek (RAAP): keramiek en steen uit kasteelcomplex	LME
	405368	Vondsten van een opgraving (CAR) afkomstig: mortel, baksteen en fundering	ROM – NT
	419061	Vondstmelding particulier: munt	LME – NT A

tabel 2, waarnemingen in Archis binnen een straal van 800 m rond het onderzoeksgebied.

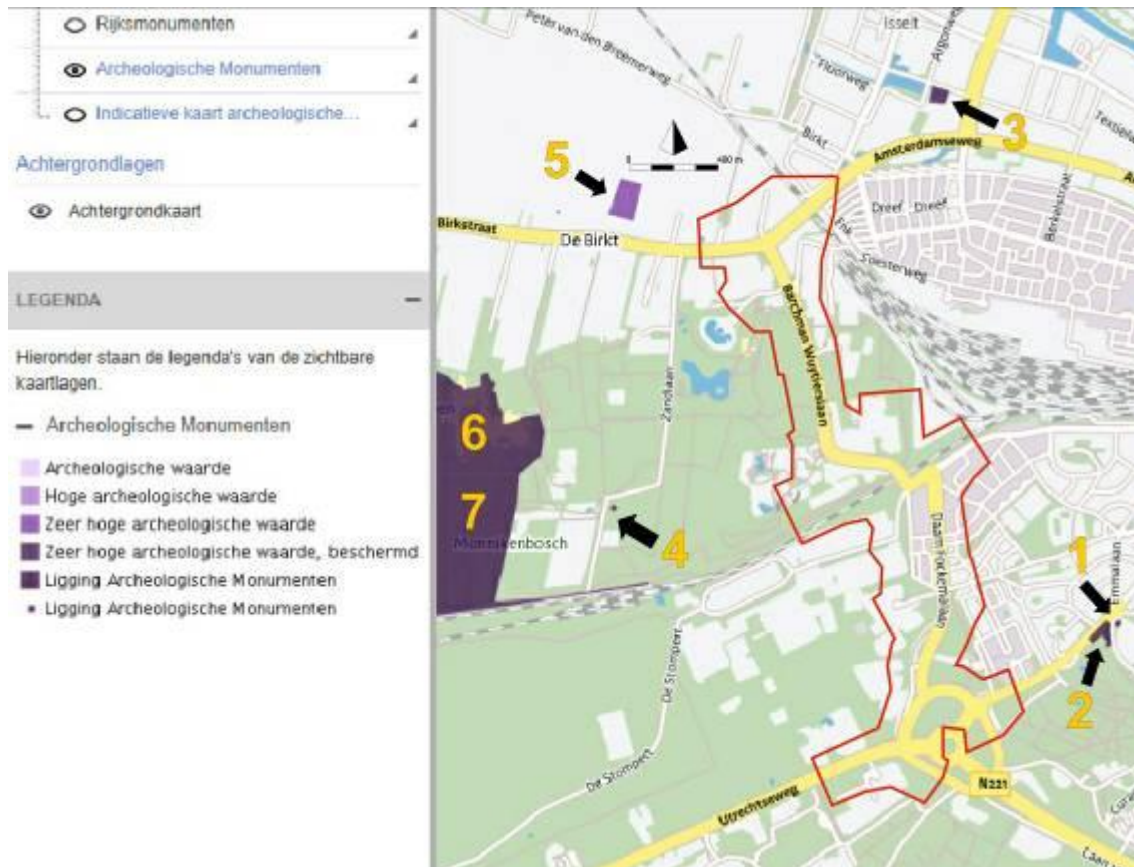
Archeologische Monumentenkaart (AMK)

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van belangrijke archeologische terreinen in Nederland. De terreinen zijn beoordeeld op verschillende criteria (kwaliteit, zeldzaamheid, representativiteit, ensemblewaarde en belevingswaarde). Op grond daarvan zijn de terreinen ingedeeld in categorieën met archeologische waarde, hoge archeologische waarde en zeer hoge archeologische waarde (o.a. de beschermde monumenten). De AMK is in samenwerking met de betreffende provincie en met gemeentelijk archeologen ontwikkeld.

Op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het RCE is te zien dat in een straal van 800 m van het onderzoeksgebied zeven terreinen van zeer hoge archeologische waarden aanwezig zijn.

De archeologische monumenten in de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn divers van aard, omvang en datering. De monumenten hebben te maken met bewoning, begraving of religie. Ze variëren sterk in omvang, waarbij de grafheuvels de kleinste monumenten uitmaken en de Korte duinen de grootste. Ze dateren uit verschillende perioden; van het Paleolithicum tot aan de 17de- 18de eeuw.¹⁴

¹⁴ Voor gedetailleerde toelichting zie bijlage 2

afbeelding 17, uitsnede van de AMZ kaart (afkomstig van het RCE) met in rood het onderzoeksgebied aangegeven en met cijfers en in het paars de archeologische monumenten.

Nr.	Mon. nr.	Toponiem	Status	Omschrijving	Datering
1	85	De Lichtenberg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	Grafheuvel	Laat NEO - IJZ
2	87	Galgenberg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	Galgenberg	LME
3	89	Isselt	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	Herenhuis	17 ^{de} -18 ^{de} eeuw
4	1150	Monnikenbosch	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	Grafheuvel	Brons- vroeg IJZ
5	2237	Het lange huis	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	Huisplaats en Klooster	LME
6	8886	Korte duinen	Terrein van zeer hoge	Prehistorische	Laat PALEO

			archeologische waarde, beschermd	bewoningssporen	
7	8887	Korte duinen	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	Prehistorische bewoningssporen	Laat PALEO

tabel 3, AMK terreinen binnen een straal van 800 m rondom het onderzoeksgebied.

Analyse archeologische omgeving

In de directe omgeving van het onderzoeksgebied komen resten uit verschillende perioden voor. De Paleolithische resten bestaan voornamelijk uit losse vondstmeldingen. Dit gegeven sluit deels aan bij het beeld wat de archeologen van hoge plateaus en stuwwallen in de omgeving van Amersfoort hebben; de stuwwallen (en de hogere dekzandruggen) vormden een aantrekkelijke (tijdelijke) vestigingsplaats voor de jagers en verzamelaars uit de Steentijd (Paleolithicum). Deze vroege mens had een nomadisch bestaan en trok achter het wild aan. De stuwwallen en de flanken ervan, boden een goed uitzicht over de vlaktes waar het wild zich bevond.¹⁵ Resten van (tijdelijke) vestigingen zijn echter tot nog toe niet gevonden in de directe omgeving van het onderzoeksgebied. De losse vondsten en landschappelijke context geven aan dat resten van dergelijke vestigingsplaatsen wel verwacht mogen worden.

Rondom het onderzoeksgebied komen veel grafheuvels voor (datering Neolithicum –Bronstijd - IJzertijd). Er is sprake van een zogenaamd *grafheuvellandschap*. Volgens de laatste archeologische inzichten is in een gebied rond en tussen grafheuvels niet alleen een verhoogde kans op aanwezigheid van (resten van) meerdere heuvels, maar vooral ook op het voorkomen van gerelateerde bewoningssporen.¹⁶ In de omgeving van deze grafheuvels mag verwacht worden dat nog meer grafheuvels voorkomen, maar ook andere resten (met bewoning gerelateerd) mogen verwacht worden.

De enige prehistorische bewoningssporen die tot nu toe in de directe omgeving zijn aangetroffen dateren uit de IJzertijd. Het gaat om bewoning op de flank van de stuwwal, waarvan archeologen de resten van een akkerlaag en aardewerk scherven hebben aangetroffen aan de Loes van Overeemlaan. Vergelijkbare akkerlagen, boerderijen en erven mogen ook op de flank van de stuwwal verwacht worden.

¹⁵ Kooijman e.a. 2005

¹⁶ Fontijn en Bourgeois 2006

Uit de Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen zijn vooralsnog weinig archeologische resten aangetroffen in de omgeving van het onderzoeksgebied.

Resten van laat middeleeuwse bewoning is tot op heden voornamelijk ten noorden van onderzoeksgebied teruggevonden. Hier hebben een boerderij en erf gestaan (waarneming nr. 13), en zijn ook de resten van een versterkt huis en kapel te vinden (onderzoek nr. 18). Een klooster (Marienhof) en huisplaats - het lange huis genoemd - zijn ten noordwesten van het onderzoeksgebied te vinden (AMK nr. 5). Ook ten oosten van het onderzoeksgebied zijn resten uit de Late Middeleeuwen aangetroffen; op de galgenberg werden in deze periode mensen werden opgehangen (AMK nr. 2 / waarneming nr. 1). Ook op de flank van de stuwwal zijn resten uit deze periode gevonden in de vorm van een akkerlaag bij de Loes van Vereemlaan. Uit de Late Middeleeuwen mogen dus allerlei archeologische resten worden verwacht in het onderzoeksgebied.

Uit de Nieuwe Tijd zijn relatief weinig archeologische resten bekend in de omgeving van het onderzoeksgebied. Er zijn een paar losse vondsten gedaan. Het Herenhuis op de Isselt (AMK nr.3) dateert uit de 17de-18de eeuw. Ook was de galgenberg tot het begin van de 19de eeuw nog in gebruik om geëxecuteerden tentoon te stellen en zijn vondsten gedaan die te maken hebben met Kamp Amersfoort uit de Tweede Wereldoorlog (onderzoeken nr. 5, 6 en 7).

Wat opvalt aan de archeologische onderzoeken die in de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn uitgevoerd, is dat hierbij vaak een verstoorde bodem is waargenomen/geconstateerd. Ook voor het onderzoeksgebied mag verwacht worden dat op delen van het terrein de bodem geroerd zal zijn en het bodemarchief niet meer volledig intact.

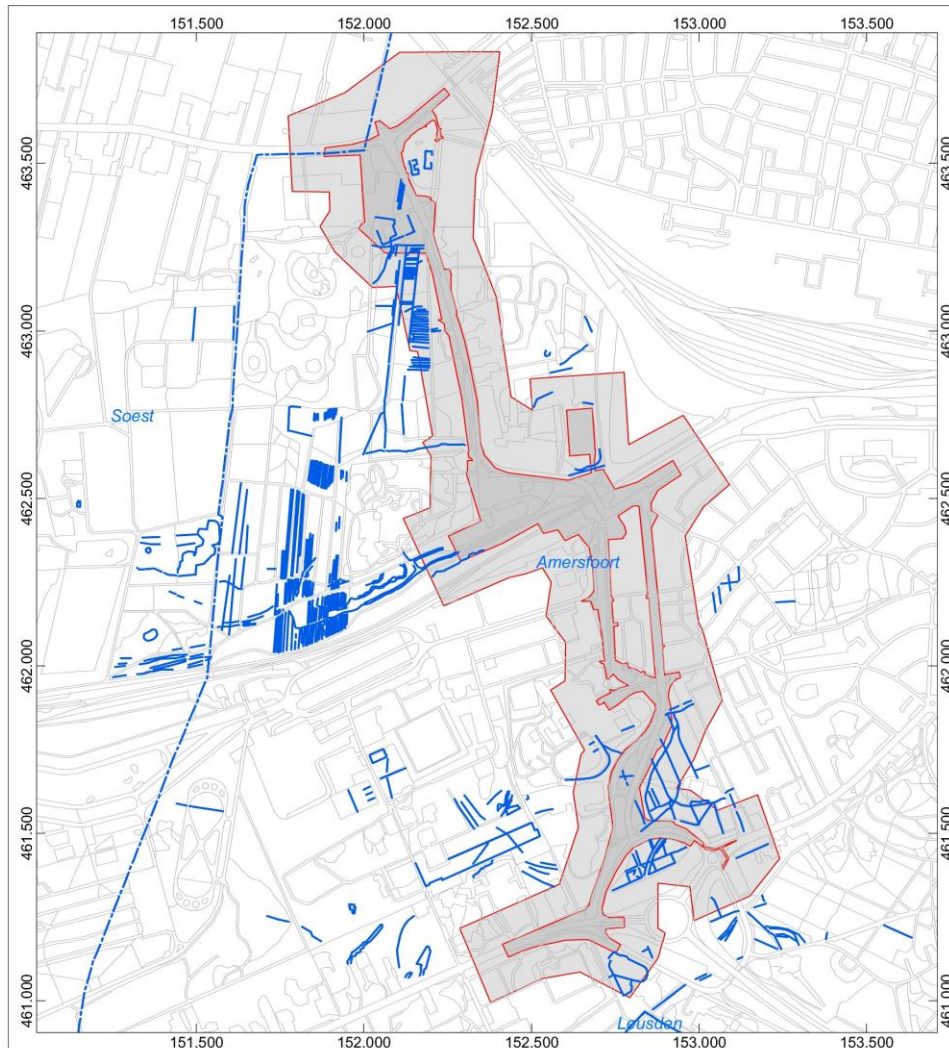
Hillshade analyse

Voor het onderzoeksgebied is een *hillshade* analyse gemaakt.¹⁷ Dit is een relatief nieuwe analysemethode waarbij gebruik wordt gemaakt van de data van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). De hoogtebestanden van het AHN worden omgezet in *hillshades*. Door de meetdata (puntwolken genaamd) uit de AHN her te berekenen naar een grijschakering met denkbeeldige schaduw ontstaat een microreliëf. Deze (overdreven) benadrukking van hoogteverschillen maakt veel – eerst onzichtbare – elementen zichtbaar. Deze methode is toepasbaar bij een cultuurhistorische inventarisatie, omdat hierbij contouren, lijnen en patronen zichtbaar worden van mogelijk aanwezig archeologische resten in het bodemarchief.

Westelijke ontsluiting

Uit de hillshade analyse van het onderzoeksgebied zijn elementen uit drie groepen tevoorschijn gekomen. De eerste groep bestaat uit alle vermoedelijke archeologische en cultuurhistorische elementen die zich aftekenen in het reliëf. In het algemeen worden hierbij elementen zoals grafheuvels, celtic fields, karrensporen en ijzer(winnings)kuilen zichtbaar. In het onderzoeksgebied blijken dat met name karrensporen visueel werden na de analyse (zie afbeelding 18).

¹⁷ door M. van Willigen (Forest Service RW)

0 500 m

Amersfoort ringweg West gevectoriseerde elementen

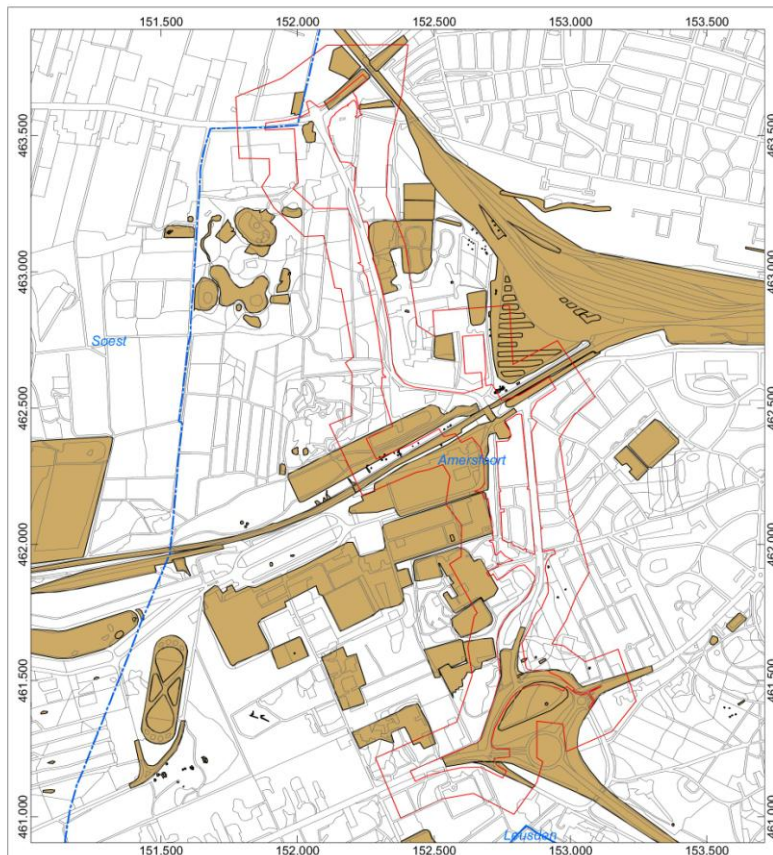
Blue Hills; archeologische en cultuurhistorische sporen

- Blue Hills 4G versie 1
- plangebied ringweg buitenzone
- plangebied ringweg binnenzone

afbeelding 18, hillshade analyse: eerste groep (door Forest Service Blue Hills genaamd). De archeologische en cultuurhistorische sporen zijn met blauw aangegeven.

De tweede groep bestaat uit moderne verstoringen. Het gaat hierbij met name om afgravingen en ophogingen die zich aftekenen tegen het natuurlijke reliëf. Het graven van de spoorlijn, egalisatie van terreinen en sporen van militaire aard (Tweede Wereldoorlog) werden zichtbaar in deze groep (zie afbeelding 19).

Amersfoort ringweg West
gevectoriseerde elementen

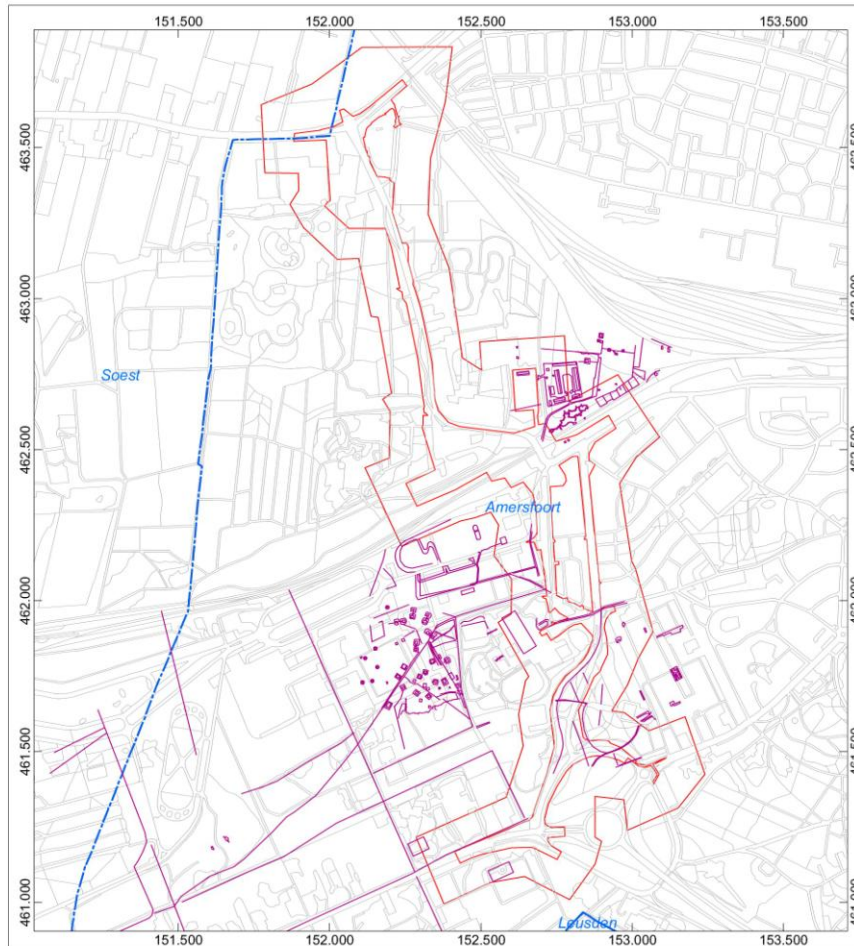
Brownfields; verstoringen en moderne relictten

- Brownfields 4g versie 1
- plangebied ringweg buitenzone
- plangebied ringweg binnenzone

afbeelding 19, hillshade analyse: tweede groep (door Forest Service Brownfields genaamd). De verstoringen, ophogingen en andere moderne relictten zijn met bruin aangegeven.

De derde groep bestaat uit lijnelementen die zijn overgenomen van RAF luchtfoto's. Deze groep past qua datering dus bij de tweede groep, maar bestaat uit lijnelementen zoals loopgraven en schuttersputjes (zie afbeelding 20).

Amersfoort ringweg West
gevectoriseerde elementen

Fliegerhorst; RAF luchtfoto topografie en Duitse stellingen

- Fliegerhorst 4G versie 1
- plangebied ringweg buitenzone
- plangebied ringweg binnenzone

afbeelding 20, hillshade analyse: derde groep (door Forest Service Fliegerhorst genaamd). De gegevens uit de RAF luchtfoto gecombineerd met de hillshades zijn met paars aangegeven.

Hillshades conclusie

De hillshade analyse laat mogelijke ingrepen in de bodem zien. Dit kunnen restanten zijn van cultuurhistorisch waardevolle elementen, zoals grafheuvels. Maar ook afgravingen en ophogingen uit een recenter verleden kunnen zichtbaar worden. Hillshade analyse is een relatief nieuwe vorm van onderzoek en derhalve kunnen de hoogteaccenten en schaduwwerkingen verkeerd geïnterpreteerd worden. Een terugkoppeling met archeologisch veldonderzoek zal deze methode op den duur kunnen verbeteren en verfijnen. De gegevens uit deze analyse kunnen derhalve niet één op één worden aangenomen als waar: ze kunnen beter gezien worden als indicaties van wat zich mogelijk in de bodem bevindt.

Vooralsnog mag aan de hand van deze hillshade analyse worden verwacht dat in het onderzoeksgebied veel karrensporen aanwezig zijn. Grafheuvels zijn niet zichtbaar geworden in de analyse, maar dat sluit niet uit dat ze er wel liggen of hebben gelegen. Verder valt het op dat een groot aantal sporen uit de Tweede Wereldoorlog zichtbaar zijn. Zo lijken bijvoorbeeld een loods en kazerne ten noorden van de Kabouterhut hebben gelegen (ter hoogte van het parkeerterrein - variant parkeerterrein maisveld –).

Ook zijn diverse afgravingen en egalisaties zichtbaar geworden. De diepte van verstoring is hierbij echter niet vastgesteld. Mogelijk is maar een klein deel van de bovengrond verloren gegaan. Ophogingen zijn ook herkenbaar in beeld gebracht. Aan de hand van de hillshade analyse lijkt het alsof er ten noorden van het spoor, ter hoogte van het DierenPark Amersfoort is opgehoogd. Dit is opvallend, aangezien de geomorfologische kaart toont dat hier grote afgravingen hebben plaatsgevonden. Op de plekken waar is opgehoogd geldt juist dat het onderliggende bodemarchief mogelijk extra goed beschermd is vanwege het opgebrachte pakket.

De drie groepen die in de hillshade analyse zichtbaar werden, zijn op een kaart gezet voor een overzichtelijk beeld.¹⁸

¹⁸ Deze zijn in een apart pdf bestand (A0 formaat) gezet en als los document raad te plegen

Conclusie en verwachting

Op basis van de landschappelijke, historische en archeologische omgeving van het onderzoeksgebied is voor de *westelijke ontsluiting* een algemene en een specifieke archeologische verwachting opgesteld.

Archeologische verwachting

De kans dat zich in het plangebied archeologische waarden bevinden wordt groot geacht. In het plangebied bevinden landschappen die zich in de Prehistorie goed leende voor bewoning. Uit de omgeving van het gebied is dan ook een redelijk aantal archeologische vondsten, waarnemingen, onderzoeken en archeologische monumenten bekend. De historisch bekende ontwikkeling en bewoning in het gebied dateert vanaf de Late Middeleeuwen; er zijn aanwijzingen dat bewonings- en gebruikssporen uit deze en latere perioden in het onderzoeksgebied verwacht kunnen worden. De verwachting (trefkans), zoals op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Amersfoort aangegeven wordt door dit bureauonderzoek ondersteund (Het merendeel van het onderzoeksgebied staat hierop aangegeven als gebied met middelhoge archeologische verwachting). Hierbij kan echter de kanttekening worden gemaakt dat, gezien de geologie, op twee locaties vermoedelijk op grote schaal bodemversturende afgravingen hebben plaatsgevonden (Stichtse rotonde en ter hoogte van het DierenPark Amersfoort). Ook bij de verstoringen die aan de hand van de hillshade analyse in zicht zijn gebracht, is het de vraag hoe diep de bodem is verstoord. Hiervan moet echter eerst vast worden gesteld in hoeverre de hillshade analyse klopt.

In het (nog aanwezige) bodemarchief binnen het onderzoeksgebied worden (bewonings)sporen uit diverse periodes verwacht, met name uit de Prehistorie en de Late Middeleeuwen. Sporen uit de Nieuwe Tijd zullen ook aanwezig zijn, maar hebben mogelijk het oudere bodemarchief verstoord.

Gespecificeerde archeologische verwachting per periode

Prehistorie (300.000 - 40 v.Chr.)

Uit de Prehistorie zijn diverse losse vondsten en begravingssporen bekend in de directe omgeving van het onderzoeksgebied. Zo zijn ten oosten van het onderzoeksgebied, op de korte duinen, diverse losse (vuursteen)vondsten gedaan in het stuifzand. Het gaat hierbij om

artefacten uit het Laat Paleolithicum. Vooralsnog zijn er echter geen sporen van bewoning in de vorm van tijdelijke (jacht)kampen aangetroffen. Een stenen bijl dateert uit het Neolithicum / Bronstijd. In de directe omgeving van het onderzoeksgebied hebben grafheuvels gelegen, waarvan een aantal intussen verdwenen is. Deze dateren uit de periode Neolithicum en/of Bronstijd en/of IJzertijd. In het onderzoeksgebied is bovendien een langgraf uit het Mesolithicum / Neolithicum aangetroffen. Sporen van permanente bewoning zijn aangetroffen aan de Loes van Overeemlaan in de vorm van een akkerlaag uit de IJzertijd.

Verwachting: sporen uit de Prehistorie, kunnen binnen het onderzoeksgebied voorkomen, daar deze in de omgeving en op soortgelijke gronden zijn aangetroffen. Deze kunnen bestaan uit losse vondsten, maar ook kunnen er één of meerdere grafheuvels uit het Neolithicum en/of Bronstijd en/of de IJzertijd liggen. Sporen van bewoning in de vorm van (tijdelijke)kampen (haardkuilen / hutkommen / vuursteenconcentraties), zijn vooralsnog niet in de directe omgeving aangetroffen, maar kunnen gezien de landschappelijke context en losse vondsten wel verwacht worden. Resten van grafheuvels kunnen voorkomen in de vorm van paalgaten van de palenkrans, kringgreppels en graven met eventuele bijzettingen. Bewoningssporen in de vorm van permanente bewoning (paalgaten van boerderijen / hutkommen / greppels / kuilen / waterputten/ spiekers / cultuurgronden) kunnen ook verwacht worden. Indien sporen zijn afgedekt door een esdek of Holoceen stuifzand, mag een goede staat van conservering verwacht worden.

Romeinse tijd (40 v.Chr. – 450 n.Chr.)

Resten uit de Romeinse Tijd zijn zeldzaam in de omgeving van Amersfoort. In de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn deze vooralsnog niet aangetroffen.

Verwachting: sporen uit de Romeinse tijd worden in het onderzoeksgebied niet direct verwacht, maar kunnen niet geheel uitgesloten worden.

Vroege Middeleeuwen (450 - 1000 n.Chr.)

Resten uit de Vroege Middeleeuwen zijn zeldzaam in de omgeving van Amersfoort. In de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn deze vooralsnog niet aangetroffen.

Verwachting: sporen uit de Vroege Middeleeuwen worden in het onderzoeksgebied niet direct verwacht, maar kunnen niet geheel uitgesloten worden.

Late Middeleeuwen (1000-1500 n. Chr.)

Resten uit de Late Middeleeuwen komen veelvuldig voor in de omgeving van het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied heeft in deze periode een landelijk karakter; het bestaat uit bossen, heidegronden en bouwlanden. In deze periode vinden vermoedelijk de eerste ontginningen plaats langs de Birktsstraat. De archeologische sporen die tot nu toe bekend zijn uit de omgeving bestaan uit boerderijen (erven), huisplaatsen, een klooster, een galgenberg, een kapel/versterkt huis.

Verwachting: sporen uit de Late Middeleeuwen worden in het onderzoeksgebied verwacht en kunnen zeer uiteenlopen in aard. Binnen het onderzoeksgebied kunnen sporen van boeren erven (paalgaten van boerderijen en hooibergen / sloten / esdekken (akkerlagen) / waterputten / kuilen) voorkomen, maar ook van versterkte huizen / klooster / kapel (bakstenen funderingen).

Nieuwe tijd (1500 – heden)

De Utrechtseweg wordt een belangrijke doorgangsweg in de 17de eeuw. In het noorden van het onderzoeksgebied ontstaat in de 18de eeuw een landgoed (de Birk). Het blijft echter lange tijd relatief rustig binnen het onderzoeksgebied. Tegen het einde van de 19de / begin van de 20ste eeuw vinden er weer ingrijpende veranderingen plaats. De Barchman Wuytierslaan en Daam Fockemalaan worden aangelegd, het leger vestigt zich in dit gebied (barakkenkamp de Vlasakkers), een spoorlijn wordt aangelegd en er worden op grote schaal huizen gebouwd (woonwijken bergkwartier noord en beroemde vrouwenbuurt). Ook de aanwezigheid van Kamp Amersfoort tijdens de Tweede Wereldoorlog drukte zijn stempel op de wijde omgeving.

Verwachting: sporen uit de 17de en 18de eeuw zullen waarschijnlijk bestaan uit resten van de Utrechtseweg en het landgoed de Birk. De meeste sporen uit de Nieuwe tijd kunnen verwacht worden uit de periode vanaf het eind van de 19de eeuw. Deze sporen zullen mogelijk oudere resten in het bodemarchief verstoord hebben. Deze sporen kunnen bestaan uit wegen, woningen (funderingen), en resten die te maken hebben met de spoor- en tramlijn. Er moet ook rekening worden gehouden op resten van militaire activiteiten; zowel van de barakkenkampen aan de vlasakkers als van Kamp Amersfoort (loopgraven, barakken, schuren) kunnen zich resten binnen het onderzoeksgebied bevinden.

Kwaliteit bodemarchief

Het kwaliteit van het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied zal ongelijkmatig zijn. Delen

zullen ernstig zijn aangetast vanwege ingrepen in de bodem in de afgelopen circa 150 jaar. Naar verwachting zal het bodemarchief ter plaatse van de bestaande bebouwing in wisselende mate ernstig verstoord of zelfs afwezig zijn. Op de locaties waar twee grote afgravingen hebben plaatsgevonden (Stichtse rotonde en het gebied ter hoogte van het DierenPark Amersfoort) is het bodemarchief mogelijk geheel verdwenen. Onder de wegen (Barchman Wuytierslaan, Daam Fockemalaan en Alleta Jacobslaan) is het bodemarchief mogelijk nog wel intact. Ook onder de smalle groenstroken, bossages, parkeerplaatsen en parken geldt dat het bodemarchief nog geheel intact zou kunnen zijn. De aanwezigheid van podzolbodems in het zuiden van het onderzoeksgebied en de enkeerdgronden in het noorden doen vermoeden dat de kwaliteit van het bodemarchief hier redelijk goed is.

Verwachting: inventarisatie van (sub)recente bodemverstorend gebruik geeft aanleiding om aan te nemen dat een deel van het bodemarchief rond de bebouwing verdwenen zal zijn, of ernstig verstoord. De rest van het onderzoeksgebied heeft naar verwachting een redelijk ongestoord en kwalitatief redelijk tot goed geconserveerd bodemarchief.

Advies

Het huidige archeologiebeleid is gericht op behoud van archeologische waarden. Waar behoud *in situ* niet mogelijk is, wordt gestreefd naar behoud door registratie (opgraving).

Archeologische resten worden binnen het plangebied blijkens deze inventarisatie weliswaar verwacht, maar zijn daarmee niet vastgesteld of gewaardeerd. Het opgestelde archeologische verwachtingsmodel geeft wel een indicatie van de kwaliteit van het bodemarchief in het onderzoeksgebied en de verwachte aard, vorm en datering ervan. Dit levert de basis voor het advies over de omgang met de archeologie in relatie tot de planontwikkeling en realisatie. Het advies heeft conform het beleid, behoud van de mogelijk aanwezige archeologische waarden als uitgangspunt.

Westelijke ontsluiting Amersfoort

Hoewel de planvorming zich nog in een vroeg stadium bevindt, is duidelijk dat bij de realisatie ervan bodemversturende werkzaamheden het aanwezige bodemarchief plaatselijk kunnen verstoren. Indien de bodemversturende werkzaamheden plaatsvinden in delen van het plangebied waar het bodemarchief nog intact is, dienen deze vooraf te worden gegaan door een archeologisch veldonderzoek te plaatse, om de aard, omvang en datering van het bodemarchief vast te stellen en de aangetroffen archeologische resten te documenteren.

Op plekken waar de bodem niet of nauwelijks geroerd zal worden met de uitvoering van de plannen (verstoringen tot 30 cm onder maaiveld) kunnen archeologische resten *in situ* behouden worden. Voorafgaand archeologisch onderzoek is op deze plekken niet nodig.

Op plekken waar de bodem dieper dan 30 cm verstoord gaat worden, kan zodra de werkelijke verstoringsdiepte is, kan in detail worden gekeken naar de gevolgen voor de mogelijke archeologie in de bodem. Hier zal veelal inventariserend veldwerk nodig zijn.

Op de locaties waar in het verleden grootschalige afgravingen hebben plaatsgevonden (Stichtse rotonde, ter hoogte van het DierenPark Amersfoort en mogelijk nog wat locaties aan de hand van de hillshade analyse) kunnen eventueel een bodemkundig onderzoek worden uitgevoerd, waarbij de mate van verstoring middels een booronderzoek wordt vastgesteld (zie afbeelding 21). Indien hieruit blijkt dat de afgravingen in het verleden reeds hebben geleid tot het verdwijnen van het bodemarchief, kan op deze locaties zonder voorafgaand archeologisch onderzoek aan de planrealisatie worden gewerkt.

afbeelding 21, uitsnede van de topografische kaart van Amersfoort, met daarop het onderzoeksgebied in rood, het plangebied in blauw aangegeven en de gebieden waar het bodemarchief mogelijk al ernstig verstoord is zwart omlijnd.

Literatuur

Abrahamse, J.E., 2006: 'Wegh der weegen': ontwerp en aanleg van de Amersfoortseweg. in: Brongers, J.A. ea. (red.). *Flehite: historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken*, dl. VII, p. 72-97.

Bakker, H. de, en J. Schelling, 1989: *Systeem voor bodemclassificatie voor Nederland: de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.

Bestemmingsplan Birkhoven-Bokkeduinen 2008. Gemeente Amersfoort.

Boer, G.H., D. Bekius en J.A. Schenk, 2009: *Gemeenten Amersfoort en Leusden, Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart (m.u.v. de historische stadskern)*, RAAP-Rapport 1875, Weesp.

CCvD (Centraal College van Deskundigen), 2013: *Kwaliteitsnorm Nederlands Archeologie, versie 3.3*, Amsterdam.

Dijk, M.H.A. van & W. van den Heuvel. 2012. Monumenten voor de eeuwigheid : grafheuvels en andere prehistorische grafmonumenten in Amersfoort en omgeving, in: Brusse, P. ea. (red.). *Flehite: historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken*, dl. 13, p. 122-143.

Erfgoedverordening gemeente Amersfoort 2010

Fontijn, D. & Q. Bourgeois. 2006: Grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug, in: Archeobrief jaargang 10, nummer 4.

Hollosy, T. d' 2005: *Archeologische inventarisatie Sinai Centrum, Laan 1914, Amersfoort*. Intern rapport CAR.

Halbertsma, H. 1959: *Zeven eeuwen Amersfoort*. Amersfoort.

Kooijman, L.P.L., Broeke, P.W. van den., Fokkens, H. & A. van Gijn 2005: *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam

Meurkens, L. 2010: The late medieval/Early Modern reuse of prehistoric barrows as execution sites in the southern part of the Netherlands, in: *Journal of Archaeology in the Low Countries* 2-2.

Snieder, F.M.E. 2009: *Kapel Isselt Amersfoort*, CAR-rapport 2, Amersfoort.

Stiboka, 1966, *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50 000. Blad 26 West Harderwijk, blad 32 West Amersfoort*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

Stiboka/RGD, 1977, *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50 000*. Stichting voor Bodemkartering/Rijks Geologische Dienst, Wageningen/Haarlem.

Tent, W.J. van, 1985: *De opgraving bij Oud-Leusden*. Overdruk uit Flehite 17. Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek. Overdruk nr. 249.

Wijker, M.K. 2011: *Birkstraat Amersfoort*, CAR-rapport 8, Amersfoort.

Wijker, M.K. in voorbereiding: *Fornhese, Zon en Schild, Amersfoort* (werktitel).

Bronnen

AHN

www.ahn.nl

AMZ van het RCE

<http://archeologieinnederland.nl/bronnen-en-kaarten/amk-en-ikaw>

ARCHIS

<http://archis2.archis.nl/archisii/html/>

Archief Eemland

<http://www.archiefeemland.nl>

het Utrechts archief

<http://www.hetutrechtsarchief.nl>

Archeologische inventarisatie

HisGis

<http://www.hisgis.nl/>

Bijlage 1 : Archeologische perioden en toelichting termen en afkortingen

Periode	Datering
Steentijd	300.000 - 2000 v. Chr.
- <i>Paleolithicum (Oude steentijd)</i>	<i>300.000 - 8800 v. Chr.</i>
- <i>Mesolithicum (Midden Steentijd)</i>	<i>8800 - 4900 v. Chr.</i>
- <i>Neolithicum (Nieuwe Steentijd)</i>	<i>4900 - 2000 v. Chr.</i>
Bronstijd	2000 - 800 v. Chr.
IJzertijd	800 - 12 v. Chr.
Romeinse Tijd	12 v. Chr. - 450 na Chr.
Middeleeuwen	450 - 1500 na Chr.
- <i>Vroege Middeleeuwen</i>	<i>450 - 1000 na Chr.</i>
- <i>Late Middeleeuwen</i>	<i>1000 - 1500 na Chr.</i>
Nieuwe Tijd (postmiddeleeuws)	1500 – heden

Toelichting termen en afkortingen

DO	(Archeologisch) Definitief onderzoek
Holoceen	Geologische tijdvak van 11.700 jaar geleden tot nu
IVO-P	Inventariserend Veldonderzoek-Proefsleuven
Pleistoceen	Geologische tijdvak van 2,58 miljoen tot 11,7 duizend jaar geleden
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen ROB)
ROB	Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek
Saalien	Geologisch tijdvlak, ook wel bekend als “voorlaatste IJstijd”. Van 238.000 tot 126.000 jaar geleden
Weichselien	Geologisch tijdvlak, ook wel bekend als “laatste IJstijd”. Van 116.000 tot 11.700 jaar geleden

Bijlage 1 : Toelichting bij de AMK

MONUMENTNR	TOELICHTING
85	Het betreft een grafheuvel (met 10 meterzone). Op grond van de onderzoeksresultaten ziet het ernaar uit dat het om een structuurloze grafheuvel uit de (Vroege of begin Midden-)Bronstijd gaat, waarin naderhand nog enkele nabijzettingen zijn ingegraven. De bodem bestaat uit zand en het monument is gelegen op een stuwwal. De heuvel heeft een diameter van ca. 8 meter en een hoogte van ca. 0,3 meter. In deze uit plaggen opgebouwde heuvel zijn vier crematie-nabijzettingen aangetroffen. Drie van deze nabijzettingen zaten in urnen uit de Vroege IJzertijd. De heuvel is in 1954 op de profieldammen na geheel opgegraven en tekent zich tegenwoordig op geen enkele wijze meer in het landschap af. De heuvel was al zwaar verstoord door ingravingen en konijnengangen en in het centrum bleek nog maar circa 30 centimeter van het heuvellichaam bewaard te zijn.

MONUMENTNR	TOELICHTING
87	Het betreft een terrein waarin zich een Middeleeuwse galgenberg bevindt. De berg bestaat uit zand en ligt op een stuwwal. De galgenberg heeft een diameter van ca. 18 m en een hoogte van ca. 3 m. Het eerste bericht over de galg is te vinden in een stedelijke rekening van 1550. Hieruit blijkt dat reparaties zijn uitgevoerd en dat de galg dus toen al bestond. In 1770 volgde de afbraak na een raadsbesluit. 1880: Opgraving naar fundament galg, Flehite 1889/1890: Restauratie galgfundering 1925: Opgraving naar fundament galg, H. Martin: "Niettegenstaande de vernielzucht der jeugd en de verrichte herstellingen aan de fundamente" bleek een skelet nog vrijwel ongeschonden in de bodem aanwezig te zijn. De resten van het onderstel van de galg liggen dicht aan het heuveloppervlak. In de heuvel en de directe omgeving (tot op een afstand van ca. 30 m) van de galgenberg zijn in het verleden aan de oppervlakte menselijke resten gevonden.

MONUMENTNR	TOELICHTING
89	Betreft resten afkomstig van een 17e-eeuws herenhuis, bij de plaats waar nog steeds een 14e-eeuwse kapel staat. Hier bevinden zich niet, zoals eerder gedacht, de resten van het 13e-eeuwse versterkte huis Van Isselt. Het herenhuis is tussen 1635 en 1640 gebouwd, en 1784 gesloopt, en staat tegen de kapel aangegeven op een tekening uit 1731. Het was een vrij klein huis, slechts 10 X 10 meter. De ondergrond, nu liggende in een industriegebied, bestond uit sterk verstoord geel zand, en een verstoorde laag die een vroegere gracht moet zijn geweest. Er is slechts weinig puin gevonden. Toen het herenhuis werd gebouwd moet de gracht zijn gedempt, en de voorgevel van het huis kwam op de plaats van de gracht te staan. Door de gracht heeft het perceel nog restwaarde en voldoet het aan de redengevende omschrijving voor de Zeer Hoge Archeologische Waarde status. INFORMATIE VAN DE STICHTING KASTELENLEXICON (SKLN): Locatie: Het huis Isselt lag ten noordwesten van Amersfoort, tussen de Soesterstraatweg en de Eem. Etymologie: De naam Isselt is vermoedelijk afgeleid van de familienaam Van IJsel. Typologie: onbekend; Het is niet bekend hoe het huis Isselt eruit heeft gezien. Toestand: onbekend; Het is niet bekend hoe het land waar Isselt lag tegenwoordig gebruikt wordt. Bouwgeschiedenis: Het is niet bekend

welke vorm het huis van Isselt heeft gehad. Er zijn geen afbeeldingen, en er is geen archeologisch onderzoek gedaan naar het huis. De bouwgeschiedenis is dan ook onbekend.

MONUMENTNR	TOELICHTING
1150	Het betreft een terrein waarin een grafheuvel. Tijdens een proefopgraving is gebleken dat het hier een Bronstijdheuvel betreft die in meerdere fasen is opgericht. Diameter ca. 15, hoogte ca. 1,4 meter. De heuvel bestaat uit een witte kern en een plaggenmantel. De kern is mogelijk neolithisch en de mantel bronstijd. De vondst van fragmenten van Drakenstein-potten, een Harpstedt-urn en een zwarte gepolijste pot wijst op de boven- genoemde datering. 1950: Put in top, A. Bruijn. 1977: Twee kruislingse sleuven door onbekenden. Put van 1,80x1,80 m. Omstreeks 1950 is door A. Bruijn, zonder medeweten van de ROB, de heuvel gedeeltelijk onderzocht. Hiertoe is in het centrum, tot op het maaiveld, een put gegraven. Het bleek dat de heuvel uit twee perioden bestaat, te weten een ophogingslaag van plaggen ter dikte van ca. 0,70 m daterend uit de Bronstijd en een fraaie schoonzandige kernheuvel waarin zogenaamde ijzerfibers voorkomen. Deze kernheuvel dateert vermoedelijk uit het Neolithicum. Door A. Bruijn werd tevens waargenomen dat reeds vroeger een kruissleuf in de heuvel was gegraven. Onder de kernheuvel werd een zeer zwaar podzolprofiel aangetroffen. Nog bij dit onderzoek noch bij voorgaand onderzoek is het centrale hoofdgraf beschadigd. Tijdens het onderzoek werden, bij de top, aardewerkscherven aangetroffen. Deze wijzen erop dat nabijzettingen in de heuvel hebben plaatsgevonden in de Bronstijd en in het begin van de IJzertijd.
MONUMENTNR	TOELICHTING
2237	Terrein met sporen van een huisplaats. Het betreft hier een boerderij die direct na de verwoesting in 1543 het klooster Marienhof heeft opgevolgd. Het klooster werd in de 14de eeuw gebouwd en in 1543 verwoest. Mogelijk heeft ten noordoosten van het terrein een kerkhof gelegen.
MONUMENTNR	TOELICHTING
8886	Het betreft een terrein waarin prehistorische bewoningssporen zijn aangetroffen. Er zijn diverse losse vondsten in dit stuifzandgebied gedaan, die waarschijnlijk aan de in deze gebieden zeer zeldzame Hamburgcultuur en de Tjongercultuur te wijten zijn. Als gevolg van uitstuiving op het 'oude' oppervlak (waarvan de diepteligging onbekend is) komen er regelmatig concentraties van bewerkt vuursteen aan het oppervlak aan het licht.
MONUMENTNR	TOELICHTING
8887	Het betreft een terrein waarin prehistorische bewoningssporen zijn aangetroffen. Er zijn diverse losse vondsten in dit stuifzandgebied gedaan, die waarschijnlijk aan de in deze gebieden zeer zeldzame Hamburgcultuur en de Tjongercultuur te wijten zijn. Als gevolg van uitstuiving op het 'oude' oppervlak (waarvan de diepteligging onbekend is) komen er regelmatig concentraties van bewerkt vuursteen aan het oppervlak aan het licht.